

Gradivo

Zamišljena kronistka s Šentviške planote

Albina Lapanja (roj. 17. dec. 1912 na Ponikvah pri Tolminu) je domačinom morda že manj znana, saj že od leta 1947 živi v Ljubljani. Od upokojitve leta 1967 goji različne konjičke, ki izpričujejo, kaj vse bi lahko postala, če bi ji bilo dano, da bi svoje talente razvila s šolanjem, česar si je tako želela.

I. Življenje

A. L. izhaja iz ugledne hiše na Ponikvah, saj so imeli doma gostilno, trgovino in pošto nabiralnico. Pri petih letih je izgubila mater in čez eno leto se je oče znova poročil z varuhinjo otrok iz prvega zakona. To je usodno določilo značaj in življenjsko pot male Albine, saj je bilo iz obeh zakonov v družini štirinajst otrok, od katerih so trije umrli še kot dojenčki. A. L. je končala sedem razredov osnovne šole, a le štiri slovenske, zadnja tri leta se je slovenščina izmenjevala z italijanščino. "Po končani šoli nisem znala pravilno ne slovenskega ne italijanskega jezika,"¹ pravi sama, čeprav se je v šoli zelo lahko učila in ji je bila v veliko veselje. Rada bi nadaljevala šolanje, a ji tega oče ni omogočil. Že od nekdaj zelo rada bere in to ji je ohranilo svežino duha tudi na stara leta. Naslednje, kar jo je lahko oblikovalo, je njena lastna izkušnja, kako so Italijani zapostavljali Slovence in slovenski jezik še posebno, ko je prišel na oblast fašizem. Vse to je krepilo njeno trpkost.

Leta 1942 je začela delati za partizane, tedaj se je odstranila iz domačega okolja in začela postajati drug človek. Zaupanje vase je naraščalo: "Moje življenje je šele sedaj prišlo popolnoma do izraza."² To je zadnja odločilna poteza v osebnosti A. L. Doživela je vrsto okupatorjevih napadov, a se jim srečno izmaknila in osvoboditev (izpod okupatorja) doživela v Tolminu 29. 4. 1945. Po končani drugi svetovni vojni se je "nabrala funkcij kot berač mraza".³ Že v času partizanstva je sanjala, da

bi po vojni delala v zadrugi, saj je gojila odpor do privatne trgovine, ker je bila doma vpricho nje "večkrat lačna".⁴ Vendar se je morala od tega dela kmalu z velikim razočaranjem posloviti. To ji je razrahljalo zdravje in po operaciji v Ljubljani leta 1947 je ostala v slovenski prestolnici.

S tem se je zanj začelo tretje obdobje, čisto drugačno življenje. Najprej je bila osem mesecev tovarniška delavka v podjetju Karton. "Šele tukaj sem imela priliko spoznati naš delavski razred. Nepokvarjen in priden, ali vseeno zelo težek."⁵ Od tu so jo poslali na dvomesečni upravno politični tečaj.⁶ Od tam je prišla na mestno upravo na personalni oddelek. Tedaj je naredila strokovni izpit za personalno službo administrativne stroke in nižjo partijsko šolo pri CK KPS: "To je vsa moja izobrazba, ki sem si jo lahko še pridobila, pripominjam, da nisem bila več mlada."⁷

Uradniško delo je ni veselilo in čeprav bi po politični liniji lahko dobila kaj bolj uglednega, je šla raje v trgovino, z upanjem, da se bo s tem njena politična aktivnost nehala. Pa se je zmotila. Začelo se je znova. V komisijski trgovini Posrednik je bila vsega trinajst let. Najprej kot prodajalka v nekaj njenih poslovalnicah in nazadnje poslovodkinja v Antiki. Že ime pove, da je imela v njej opravka z antikvitetami, starinami.⁸

Upokojila se leta 1967 in šele tedaj so se prav razmahnile skrite rezerve njenih talentov.

Že nekaj let prej, ob svoji petdesetletnici je Albina Lapanja skušala napraviti obračun o svojem dotedanem življenju in napisala sorazmerno obsežen življenjepis. Načrt zanj je dozoreval nekaj let. V (njegovem) uvodu nakaže metodo svojega dela in (njegove) cilje ali "smotre", kakor bi rekli šolniki: "Pisala bom po spominu, kakor da bi to nekomu pripovedovala. Ako bom doživela pozna leta starosti, bom verjetno rada in z zanimanjem to čitala. Ne bo nastala neka pravljica. To bo zgodovina mojega življenja ... Ne bom tega opisovala zaradi tega, da bi dala poudarka temu, kaj vse sem jaz pretrpela in dala skozi v mojem življenju. Pre-

¹ Albina Lapanja, Nekaj podatkov o mojem življenjskem in kulturnem delovanju, Ljubljana, dne 5. julija 1987, (tipkopis), str. 1, op. 2, str. 3, 13.

² Albina Lapanja, Moj življenjepis, Ljubljana dne 15. XI. 1962, str. 19.

³ Glej op. 2, str. 31.

⁴ Glej op. 3.

⁵ Glej op. 2, str. 33.

⁶ Glej op. 2, str. 34.

⁷ Albina Lapanja, Tu sledijo zapiski o mojem življenjsko-kulturnem delovanju, Ljubljana dne 9. julija 1987, (tipkopis), str. 1.

⁸ Glej op. 2, str. 37.

PANQUA - m. 735 s. m.

pričana sem, da so mnogi veliko več pretrpeli od mene. Ali vsak zase najbolje ve sam. - Glavni namen mojega pisanja je ta, da bom dala na papir vse, kar sem doživela in preizkusila v mojem življenju do sedaj. Sedaj imam popolnoma svež spomin. Mogoče preveč. Skušala bom opisati vse čim bolj avtokritično. Da ne bo pri tem kakega hvalisanja in tudi ne prestrogega gledanja.⁹

Le na začetku se zablešči nekaj svetlih utrinkov, ko gre za obujanje spominov na prezgodaj umrlo mamo, drugače pa je življenjepis A. L. intoniran na molovsko struno. Oče je bil do vseh, otrok in druge žene, zelo strog. "Težko mi je to pisati, ker je že mrtev. Ali dogodke bom skušala napisati tako, kakor so se dogajali".¹⁰ Veliko bridkih spominov na očetovo drugo ženo presoja odrasla razumneje, kot je to zmogla storiti, ko je bila še otrok: "Kot kmečko dekle, stara je bila komaj dvajset let, se je poročila s tatom in prevzela nase dolžnost matere šestih otrok. To ni bila lahka naloga, saj je bila še sama le otrok. Ata je bil zelo trd tudi do nje. Bila je zelo pridna in spominjam se, da se ga je tudi ona bala."¹¹

"S pogreba se spominjam le tega, kako so nesli pogrebci rakev po kamenitih stopnicah dol iz hiše. Tega groznega trenutka nisem dovolj dojela, ker sem verjela sorodnikom, ko so me tolažili, da bo prišla mama nazaj ... Namesto na dan pogreba sem se pozneje mnogokrat jokala za mamoo; ni mi šlo v glavo, zakaj je ravno pri nas mama umrla, pri sosedovih pa ne ... Pamet je morala zmagati, mačeha ni bila kriva, da je meni mama umrla. Mačeha ne more nikdar biti mama."¹² Albinino življenje v tej zvezi je še v poznih letih večplastno. Na pragu petdesetletnice gleda bolj razumevajoče na ravnanje očetove druge žene.¹³ Leta 1973, torej dvajset let pozneje se ji v dopustniškem pisanju utrne: "Priznam, da mi je spomin na mamoo marsikdaj pomagal iz težav. Imela sem mačeho, ki ni bila slaba, ali mama je samo ena."¹⁴ Še petnajst let pozneje, leta 1987 pa bolečina nedoživete mamine ljubezni močneje zakrvavi: "Bolj ko sem stara, bolj mi je manjka; zdi se mi, da moje življenje ni bilo nič vredno brez mame."¹⁵

"Ker smo imeli tudi poštno nabiralnico, smo hodili vsak dan v dolino v eno uro oddaljeno vas Slap po pošto ter smo istočasno prinesli iz pekarije tudi kruh za trgovino. Majhna sem bila, nedorasla, pa sem nesla kruh v oprtniku na hrbtu, pa ga nisem smela jesti. Za denar, ki sem ga imela v šparovcu, sem si na skrivaj kupila kruha. Kako

⁹ Glej op. 2, str. 1.

¹⁰ Glej op. 2, str. 4.

¹¹ Glej op. 2, str. 2. Ob branju rokopisa tega članka A. L. dopolnjuje: "Tudi druga mati ni bila slaba, toda to sem šele kot odrasla spoznala, ko sem tudi jaz razumela njene težave v številni družini z dvojimi otroki. Tudi mame ni imela več (glej op. 67, op. M. S.), kar ji je grenilo življenje vse do starosti, to se vidi tudi iz njenega pisanja." V zrelih letih sta si namreč A. L. in "nuna" spoštljivo dopisovali. Dalje pravi: "Vem, da nas je tata vse imel rad ali njegova strogost je na vse zelo vplivala; tudi mi smo ga imeli radi in smo ga spoštovali, ali se ga istočasno bali." A. L. 31. 3. 1993.

¹² Glej op. 7, str. 2, 3.

¹³ Glej op. 2, str. 2, 3.

¹⁴ Izpiski iz mojega Dnevnika za časa mojega zdravljenja v Dobrni od 28. aprila do 29. maja 1973. /8. maj 1973. (tipkopis).

¹⁵ Glej op. 7, str. 2.

sem to napravila? Iz oprtnika sem vzela pol male štruce kruha in ga snedla. Ko sem prišla domov, sem pa rekla nuni,¹⁶ da ga je kupil en revež iz vasi od mene na poti ko sem šla domov. Bil pa je ta denar moj otroški prihranek."¹⁷ "Radi pa smo se imeli z bratci in sestrami od nune. Velikokrat so šli prosit mamo kruha, kot da ga prosijo zase, pa so ga dali meni." Cankarjevih bridkih anekdot je v Albinem življenju še nekaj,¹⁸ vendar jih leta modrosti blažijo z ljubeznivo prizanesljivostjo.¹⁹

Enako boleči spomini se nizajo v zvezi s šolanjem: "Doma nismo bili revni in bi me tata lahko šolal ... Niti tega mi ni odobril, da bi me dal v šestmesečno Gospodinjso šolo v Tomaj. Jaz sem ga prosila in sem mu rekla, da bi mi pa kasneje manj izplačal pri doti. Nato mi je odgovoril, da kaj da mislim. On da ni meni ničesar dolžan. Ravno tako kot meni, če ne še bolj, je bilo zaradi tega hudo sestri Pavli, katera bi morala iti v nadaljnjo šolo v Tolmin v jeseni leta 1918. Pa ko je mama umrla, je šlo vse po vodi."²⁰ A. L. se je zelo lahko učila in vsak dan posebej ji je bilo žal, ko se je končal pouk. "Ker ko sem prišla domov, sem morala takoj delati."²¹ Tudi za šolske potreščine je bilo naporno izprositi denar.²² Neizpolnjene želje po šolanju se kakor leit motiv vračajo v pisanje A. L., le da z leti dobivajo tudi nove osvetlitve, češ "šele sedaj, ko postajam stara, marsikaj laže razumem, oziroma moram razumeti. Nisem mislila, da je bil naš tata do konca življenja vedno enako 'trd' tudi do tistih, ki ne morem verjeti, da jih ni imel rad."²³ Ob odkritju, da oče tudi najmlajši ni dovolil šolanja, ki bi utegnilo biti celo brezplačno, A. L. spozna, da v tem primeru torej ni šlo za razločevanje med otroki prve in druge mame, ampak da se je "do konca življenja" "držal svojih načel, 'garaj, kakor sem jaz'".²⁴ V pisanju za javnost A. L. ne zataji svoje želje po šolanju, vendar se vzdrži globljih komentarjev, zakaj ni prišlo do tega: "Verjetno je bilo vprašanje denarja krivo temu ..."²⁵ Toda še skoraj pri osemdesetih letih je skeleče zapisala v dnevnik: "Zvečer sem brala Kučana. Knjigo. Hudo mi je bilo, da tudi jaz nisem imela nje-govega šolanja."²⁶

Seveda A. L. v svojem življenjepisu ne more mimo tega, kako je že od malega trpela zaradi italijanizacije zahodnega slovenskega ozemlja. Spominja se, kako je skušal otroke slovenski učitelj, doma iz Tolmina zlepa pripraviti na nezaželeno dejstvo, da bo odslej pouk tudi v italijanščini: "Ko smo prišli v šolo, nam je rekel: 'Dragi otroci, sedaj se boste morali učiti tudi italijanski jezik, toda zapomnite si, kdor več zna, več velja.' Še je rekel: 'Kdor bo znal dva jezika, bo veljal za dva.'"²⁷ Oče se je le težko privadil na to, da se njegovi otroci uče italijansko: "Sprva smo se morali učiti takrat, kadar nas ni slišal."²⁸ Tudi njegovo hčerko je zelo bolelo, da so Slovenci pod Italijo tako zapostavljeni. "Mnogo rožnih vencev" je zmolila, da bi jih "Bog rešil italijanskega jarma", "pa ni nič pomagalo". Od leta 1927 dalje Slovencev uradno v Italiji ni bilo več. Uničili so vse kulturne ustanove s slovensko šolo vred. Sežgali so vse slovenke knjige, ki jih ljudje niso poskrili. Le v cerkvi so smeli peti slovensko in župnik je dovolil, da so se naučili poleg cerkvenih tudi druge, "narodne pesmi". Sredi vasi so včasih zapeli le, kadar so se prepričali, da ni Italijanov v bližini, ali pa, da se je njim zahotelo slovenskega petja: "Res je bilo žalostno, da smo jim peli. Ali peli smo v našem jeziku ... Jaz nisem pela njim. Jaz sem pela sama sebi. Jaz sem s tem dala duška moji notranjosti ... Prav petje mi je bilo v veliko moralno oporo. Kadar sem bila zmerjana in žalostna, pa sem pela in prepila v sebi vse."²⁹ Oče je bil pevovodja v cerkvi, toda A. L. ga je še le petinvajsetletna in s pomočjo drugih pevcev prepričala, da je smela hoditi k pevskemu zboru.³⁰

Kot večina deklet na Primorskem je šla tudi A. L. služiti. Leta 1936 je šla v Milano. Nekaj zato, da bi se bolje naučila italijanščine, predvsem pa zato, ker zanjo doma ni bilo mesta. A bila je naravnost bolna, pravi sama, ker je živela med samimi Italijani, ki sploh niso razumeli, da govori svoj jezik. Ko je prebirala "Slovenca", ki ji ga je poslal brat, so se čudili, "da jaz razumem to pisavo. Oni so mislili, da smo mi Italijani, ki govorimo samo eno njihovih narečij".³¹ Po vem tem je bila v tujini le nekaj mesecev. Pred morebitno poroko z italijanskim učiteljem iz Tržiča (Monfalcone) jo je begalo vprašanje: "Če bom otroke vzgajala v italijanskem duhu, bom jaz trpela, če pa jih bom vzgajala v slovenskem, bo pa mož trpel. Tako sem rešila to vprašanje na ta način, da sem ostala sama. Ni mi žal. Bolje sama, kakor pa nesrečna."³²

16 Otroci prve mame so klicali drugo ženo za "nuno", kakor so dejali v njenih krajih birmanski botri.

17 Glej op. 2, str. 2 - 3.

18 Glej op. 2, str. 6, 7.

19 Albina Lapanja, Replika ali moja dopolnila k zgodovini Ponikev, Ljubljana, 31. 3. 1993, 1 - 4 (tipkopis).

20 Glej op. 2, str. 13.

21 Glej op. 2, str. 3.

22 Glej op. 2, str. 6.

23 Albina Lapanja, Zdravljenje v zdravilišču "DOBRNA", Albina, Valerija, od 28. sept. do 19. okt. leta 1976, str. 4, (tipkopis).

24 Glej op. 23, str. 5.

25 Glej op. 7, str. 2.

26 Dnevnik, 20. 3. 1990.

27 Glej op. 2, str. 3 - 4.

28 Glej op. 2, str. 4.

29 Glej op. 2, str. 11 - 12.

30 Glej op. 2, str. 11 - 12, 16.

31 Glej op. 2, str. 12.

32 Glej op. 2, str. 17 - 18.

Leta 1939 je v vasi zasvetila električna luč in za njo so se kmalu pojavili radio-aparati. Seznanjenost z dogodki v svetu je bila boljša, čeprav je bilo prepovedano poslušati radio v slovenskem jeziku. Ob nevarnosti, da jih pri tem zalotijo Italijani, so radio zaprli ali pa ga naravnali na valove italijanskih radijskih postaj. Nekaj časa so jih "zavajala poročila iz Celovca". Polom Jugoslavije leta 1941 jih je zmedel. Vedno so pričakovali, da jih bo Jugoslavija rešila izpod Italije, zdaj je pa "še sama tako sramotno propadla".³³ Oče jo je zaradi zanimanja za politiko večkrat karal in tudi ko jo je župnik slišal razpravljati v domači gostilni s fanti o politiki, jo je posvaril: "Politika ni za babe."³⁴ Nenavadno je, da so ji domači že v otroštvu oponašali, da je "politkar". "Očitali so mi, da sem sitna in da vedno jokam. Saj to je bilo gotovo res, ker vsi že niso lagali. Res pa je tudi to, da vzroka temu niso nikjer iskali, predvsem pa ne tam, kjer bi ga gotovo našli. Ker sem čutila, da se velikokrat godi krivica, sem seveda začela premišljevat, kako bi se temu ognila. Če nisem mogla drugače, sem začela jokati. Prišel je tata na pomoč, pa je bilo dobro."³⁵ To je le eden od utrinkov iz življenja med brati in sestrami.³⁶

Po vrnitvi iz Milana je šla A. L. leta 1937 v Ljubljano. Tudi tam je bila le služkinja, zato se je kar strinjala, ko ji je ob obisku doma nuna prigovarjala, naj ostane doma, da se je lahko šla ena od njenih hčera učiti za šiviljo. Začela je kupčevati z jajci in drugimi domačimi pridelki. Tedaj so ji zavidali, da ima svoj denar in so jo začeli spet odrivati od hiše. Odšla je služiti v Bovec, vendar ni dolgo zdržala. Služkinja ni marala biti.³⁷ Novo življenje se je zanjo začelo ko je začela "delati za partizane", posebno po kapitulaciji Italije, 8. septembra 1943. "Moje življenje je šele sedaj prišlo popolnoma do izraza. Nič več nisem bila zapostavljena. Začela sem se izživljati. Iz knjig sem črpala znanje in pomoči pri mojem novem delu. Posvetila sem se popolnoma političnemu delu. Že meseca maja istega leta smo postavili na Ponikvah (v moji vasi) odbor AFŽ. Jaz sem bila sekretarka. Vse mi je bilo novo, ali lepo. Vse je bilo slovensko in kar nisem mogla verjeti, da je vse to res, kar se dogaja okrog mene. Meseca oktobra sem bila imenovana za članico okrožnega odbora AFŽ za Baško okrožje. Prvič sem bila poslana na teren meseca novembra 1943. V zadregi sem bila, kaj bom govorila. Toda mislila sem si: proti okupatorju, za našo vojsko, pa bo šlo. In res je šlo."³⁸

Nato v Življenjepisu sledijo dogodki iz partizanskega življenja. Predvsem jo je veselilo, da je imela možnost izobraževati se: "Domov se nisem več vrnila. Moje poprejšnje na pol ilegalno življenje sem zamenjala za popolnoma ilegalno. Sedaj sem bila prvič v življenju popolnoma prosta. Sto procentno sem se vrgla na delo za OF. Nikjer več nisem bila zadržana. Začetek meseca februarja sem bila poslana na nižji partijski tečaj v Police pri Šentviški Gori. Presrečna sem bila, ko sem se lahko učila in učila. Vse mi je bilo novo. Le hudo mi je bilo, ko sem videla, sedaj še bolj, kam daleč nas je pahnila italijanska okupacija. Saj še brati nisem znala pravilno slovensko. Da ne govorim o slovnici ... Bila sem stalno na terenu. Meseca aprila sem bila na okrožni partijski konferenci za Baško okrožje. Na tej partijski konferenci sem bila prvič. Saj sem bila sprejeta v partijo dne 23. II. 1944 v Pollicah na zaključku tečaja. Na tej konferenci sem prvič videla tovariša Srebrniča, starega borca za pravice primorskega ljudstva ..."³⁹

Na begu pred sovražnikom je "na položaju 13. 6. 1944" vrgla na papir "moje misli".⁴⁰ Te razkrivajo refleksivnost Albinine narave. Včasih je bil kljub neprestanemu strahu in trepetu ukraden čas za sanjarjenje. Tedaj, ko je morala na teren na Bovško prek Bogatina in ko je prišla na njegov vrh, "se je že skoraj delala tema. Usedla sem se in moram reči, prevzelo me je nekaj čudnega. Prav sama v teh gorah. Okrog in okrog mene samo skalovje. Ali tako lepa intimna gorska tišina. Mislila sem si, ali je mogoče, da se ljudje pobijajo med seboj, ko pa je svet tako velik - dovolj ga je za vse - in tako lep ..."⁴¹ Povsod, naj je bila v domačem okolju ali v Goriških Brdih, je doživljala človeško dobroto. Ne le enkrat so ji dali jesti od svojih ust, zato zveni otožno primerjava, da je bila večkrat "lačna doma, ko smo imeli vsega dovolj", kakor ko je bila med partizani.⁴² Ob drugi priložnosti primerja tedanji zgodovinski preobrat z reko, ki zapuša utečeno strugo, in si utira novo. "... Ravno tako je z našim sedanjim položajem. Ko si prebiral o zgodovinskih preobratih v daljni preteklosti, si si le malo predstavljal vse to gorje, danes pa ga sam doživljaš in občutiš na svoji koži. In tudi to ne more biti drugače. - Val ali reka človeškega življenja si hoče izbrati novo strugo, ne glede na to, da bodo žrtve in da boš mogoče ena teh tudi ti, ki bereš te vrstice. Ko bo ta reka človeškega življenja mirno tekla v svoji novi strugi naprej, bo spet za nekaj časa mir in le medlo se bojo spominjali nekdanjih žrtev njenega preobrata. Danes pa ni dru-

³³ Glej op. 2, str. 19.

³⁴ Glej op. 2, str. 12.

³⁵ Glej op. 2, str. 8.

³⁶ Glej op. 2, str. 16.

³⁷ Glej op. 2, str. 16. Glej tudi op. 19.

³⁸ Glej op. 2, str. 19.

³⁹ Glej op. 2, str. 22.

⁴⁰ Moje misli, Na položaju, 13. 6. 1944 (rokopis na listu iz zvezka).

⁴¹ Glej op. 2, str. 27.

⁴² Glej op. 2, str. 29.

gače kot da vsi pomagamo, da ta val čim prej zdrvi preko nas, ljudje pa, kar jih ostane, bodo spet nadaljevali tisto mirno življenje, ki si ga vsak izmed nas tako vroče želi. Prišel bo čas, ki bo tudi to prinesel.⁴³ Treba je priznati, da to razmišljanje ni podleglo stereotipnim frazam o izjemnosti partizanskega boja, ampak vsebuje osebno samostojnost, ki se dviga v svojem razglabljanju nad konkretno dogajanje in vojaško polarizacijo. A. L. je bila očitno dovolj bistra, da je klasične politične parole partizanskega vodstva slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja skušala svojim rojakom približati z dogajanjem iz narave. Tako jim poleti leta 1945 razlaga tedanje družbeno-politične spremembe: "Kot menjajo letni časi lice naravi, enako narava menja lice ljudem. Prav v današnjih časih doživlja svet v svetovnem merilu, bi rekla, prestopok iz enega letnega časa v drugi."⁴⁴ Izvirna je v tej zvezi tudi njena primera z vozom, "ki je težko obložen, pa ga vleče par majhnih zdravih voličev navkreber po slabi poti." Vabi k samozavesti in ponosu zaradi prestanih naporov: "... prvič sem sam svoj gospodar na lastni zemlji. Od samih takih misli je človek kar pijan," pravi A. L., "a njemu, ki si je vse to sam pridobil, pač ne pristaja kaj takega." In sklene svoje razmišljanje krepko čez mere svojega časa: "Junaško se bôri in trezno uživaj, a radosti in gorja vsakemu ne razkrivaj. Zavedaj se, da svet vsega ne razume, a kar razume, ne razume pravilno."⁴⁵ Za črnobelo slikanje ji ni in spet je tu primera iz vaškega življenja (vendar tudi z aluzijo na Sveto pismo), s katero želi pojasniti nastali položaj: "Zatorej ne obsojajmo sveta, ki nam ne more slediti tako, kakor bi mi mogoče želeli, ker se prav res ne more prebuditi iz tiste otrplosti, kamor ga je pahnili bivši režim. Kdor pa se šteje, da razume položaj, bo tudi znal tako delati, da bo svet za sabo pritegnil. Pravi pastirji bodimo in ovčke bojo šle za nami."⁴⁶ Naslednjega dne, 4. 8. 1945, je A. L. bolj konkretna. Navzočim ima namen prikazati "glavni politični položaj današnjega časa" in res se spušča v komentar tedanjih aktualnih političnih dogodkov, s pojasnilom, da jim je "vse to razkladala, ker vse to veliko vpliva tudi na položaj naše Primorske."⁴⁷

A. L. v Življenjepisju dokaj podrobno opisuje svoja razočaranja zaradi svojega dela v tolminskem združništvu, ki ga je postavljala na noge, potem pa so jo skušali ujeti na limanice z višjimi funkcijami. "Meni se to ni zdelo pravilno. Ako nisem

bila zmožna za tajnika, npr. odbora zadruga, kako naj bi kar naenkrat postala načelnik Izgradnje ljudske oblasti. Prišla sem do prepričanja, da me ne marajo. Zakaj ne, pa nisem vedela. Verjetno sem bila prepoštena. Da nisem bila kos svojemu delu, priznam. Ali naj pove, in to še danes, kdo je. Če bi bili, bi bilo malo drugače. Vsi smo se učili. Samo meni ni bilo dovoljeno, da bi se učila. Ko sem prosila, naj me dajo na šestmesečni združni tečaj, so mi rekli "kedo bo pa zadrugo vodil?" "Le par mesecev kasneje pa nisem bila nič več zmožna."⁴⁸

Tudi v Ljubljani je A. L. doživljala veliko stisk. Najprej med delavci kartonažne tovarne: "Niso me razumeli. Napadali so me. Napadali so me, ali jaz sem jih ljubila, zahtevalo se je od mene, kot od stare partizanke, mnogo. Morala sem politično delati. Vse to me je utrujalo, tudi fizično delo je bilo zame pretežko. Sama priznam, da sem bila tako naivno zavedna, da niso mogli verjeti, da sem tak loli. Nič nisem imela od tega. Vedno so me napadali z vzdevkom "ta zavedna". To je mene zelo bolelo. Kam pa naj bi se drugam obrnila. Ali naj bi začela tolči po tistih, ki so mi v življenju vsaj malo pomagali."⁴⁹

Osmega februarja leta 1953 je umrl oče: "Na tem pogrebu mi je bilo zelo težko. V cerkev kot partijka nisem šla. Pa je bilo neumno. Saj mi je bil vendar oče, akoravno sem mislila včasih, da me ni imel rad, ali oče je oče. Toda moja dolžnost je bila takrat taka in ni nič pomagalo. Akoravno sem živela že precej časa od doma in od njega proč, mi je bilo dolgčas. Šele s tem momentom sem postala sama. Čeprav mi veliko ni pomagal, me je marsikaj dobrega in koristnega naučil za življenje."⁵⁰

Tu se konča Albinin Življenjepis ob njeni 50-letnici.

II. Ustvarjalnost

1. Pesmi

A. L. jih je začela pisati med drugo svetovno vojno, ko se je vključila v partizansko gibanje, kar pomeni, da vzgibi zanjo niso bili toliko osebne kot objektivne narave. Povod zanje je obstajal zunaj nje same. Jemala jih je za prispevek narodnoosvobodilnemu gibanju, zato so v prvi vrsti davek času. Prestale so svoj čas, danes so bolj ali manj njegov izviren dokument. A. L. je sama opisala okoliščine in ozadje nastanka posameznih pesmi.⁵¹

⁴³ Albina Lapanja "Zakaj vse to?" /Prepis originala, Ljubljana dne 13. jan. 1981/.

⁴⁴ Albina Lapanja, Razvojna pot našega življenja, Tolmin, 3. 8. 1945. Rokopisno v zvezek.

⁴⁵ Glej op. 44.

⁴⁶ Glej op. 44.

⁴⁷ Albina Lapanja, Dragi tov. in tov.ce! Tolmin, dne 4. 8. 45.

⁴⁸ Glej op. 2, str. 32.

⁴⁹ Glej op. 2, str. 33.

⁵⁰ Glej op. 2, str. 44.

⁵¹ Albina Lapanja, Prepis mojih partizanskih pesmi ter vmes njih povezava, kje in kako so nastale oz. kaj je vplivalo name ... Ljubljana, dne 14. jan. 1981 (tipkopis). Pesmi Albine Lapanja so dokumentirane tudi v arhivu

Prva je po teh podatkih nastala na dan kapitulacije Italije, 8. sept. 1943, iz navdušenja, da dvajsetletni okupator na slovenskih-primorskih tleh nima več kaj iskati. "Kaj ste čuli bratje vi,/ kaj se tu pri nas godi;" sporoča veselo novico izjavni subjekt.⁵² Pesem z naslovom "Prišel je odločilen dan" tematizira ozračje splošne mobilizacije in prostovoljnega odhajanja k partizanom.⁵³ K pesmi "Partizansko cvetje!" je avtorica dopisala datum 8. 6. 1944 na Vojskem nad Idrijo ko je "hajkala pred Nemci". Temelj ubeseditve je prastara metafora za dekle: Rožica krasna/ rožica lepa/ to si ti res/ slovensko dekle// Rožica krasna/ slovensko dekle/ se rado podaja/ v partizanske vrste! Pesem je prišla tudi v antologijo.⁵⁴ Pesmi A. L. opisujejo avtoričine zadovoljitve na raznih krajih, nastajale so za slovo od prijaznih ljudi, s katerimi je pri svojem političnem delu prihajala v stik, reflektirajo smisel partizanskega boja, slavijo maršala Tita in pričakujejo zmago.⁵⁵ Da pa si je A. L. znala dati duška tudi mimo ciljev partizanskega boja, priča pesem "Visoki hribi".

1. V visokem hribu,
v šumenju dreves,
išče si duša
tolažbe zares.

2. Ko najde si jo,
se srečna počuti,
saj našla je srečo,
tolažbo zares.

3. Ko hodim po hribih
in gledam navzdol,
si mislim pač včasih,
oj blagor ti dol.

4. A hitro zbežijo
mi misli drugam;
mi nazaj pohitijo
v planinski raj.

5. V dolini so ceste
in ravnini lepe,
pa srečnejše počuti
se v hribih srce.

Slovenskega NOB pesništva 1941-1945 na Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete v Ljubljani.

⁵² Albina Lapanja, Kaj ste čuli bratje vi!, Glej op. 51, str. 2.

⁵³ Glej op. 51, str. 3.

⁵⁴ Glej op. 51, str. 5. Prim. Boris Paternu, Marija Stanonik, Irena Novak - Popov, Slovensko pesništvo upora 1941 - 1945 /Partizanske/, I, Lj., 1987, str. 433, na str. 432 fotografija originalnega zapisa.

⁵⁵ Glej op. 51, str. 7 - 8.

6. Ne moti te šum,
ne moti te hrup,
ti pa v miru
uživaš svoj trud.

7. V miru v hribih
se najde vsak,
al' si bogatin
al' pa siromak.

8. Zato pa zaključim
jaz pesmico to:
z vzklikom veselim:
je v hribih lepo!

Pesem je nastala je 29. 9. 1944, ko je prespala na sedežu Okrajnega narodnosvobodilnega odbora nekje nad Čadrgom v bukovem gozdu. Vso noč je deževalo "z vetrom, mraz nam je bilo in vsi smo bili premočeni. Ko sem se naslednji dan na robu gozda v bližini sedeža okraja grela na jesenskem soncu, sem imela lep razgled na vso Tolminsko z mestom Tolmin v sredini. Ob tem pogledu sem postala trenutno nekako zasanjana in napisala sem naslednjo pesem, ki nima prav nič borbenosti v sebi. Neki tovariš, ki jo je prebral, mi je rekel, da ne spada med revolucionarje, ker ni borben. Po njegovem je imel mogoče prav, jaz pa jo le rada še danes prebiram in se spomnim na tisti lepi trenutek, ko sem gledala pod seboj v dolini ta lepi tolminski svet, obdan z vso lepoto narave in si vroče želela samo to, da bi bila kmalu svoboda in Tolmin samo naš - slovenski."⁵⁶ "... moje pesmi niso škodo vale mojemu političnemu delu, kvečjemu sem v njih povedala to, česar je bila polna moja notranjost."⁵⁷ A. L. se je v času svojega aktivističnega dela veliko gibala v porečju reke Soče: "Mrzlo in bistro sem jo opazovala, ko je pritekla navzdol po ozki strugi izpod Triglavskih pečin in hitela dalje v dolino proti Gorici po njeni kratko odmerjeni poti do Jadranskega morja."⁵⁸ Po zgledu Simona Gregorčiča se ji je tudi hotela oddolžiti s pesmijo, "v kateri nisem opisala le njenih krasot, ampak tudi pomembnost časa, v katerem smo se tedaj znašli."⁵⁹ Zadnja pesem A. L. iz vojnega obdobja opitimistično zagotavlja že v naslovu: "Končano kmalu naše bo trpljenje." Nastala je 28. 4. 1945, dan poprej kot so partizani kot osvoboditelji že vkorakali v Tolmin. Iz pesmi odmeva njihovo zmagoslavje: "Dejanja naj naša v svet govorijo,/ da Slovenci zavedni na Primorskem živimo;/ dopustili pa tega ne bomo nikdar/ da tujec

⁵⁶ Glej op. 51, str. 9 - 10.

⁵⁷ Glej op. 51, str. 8.

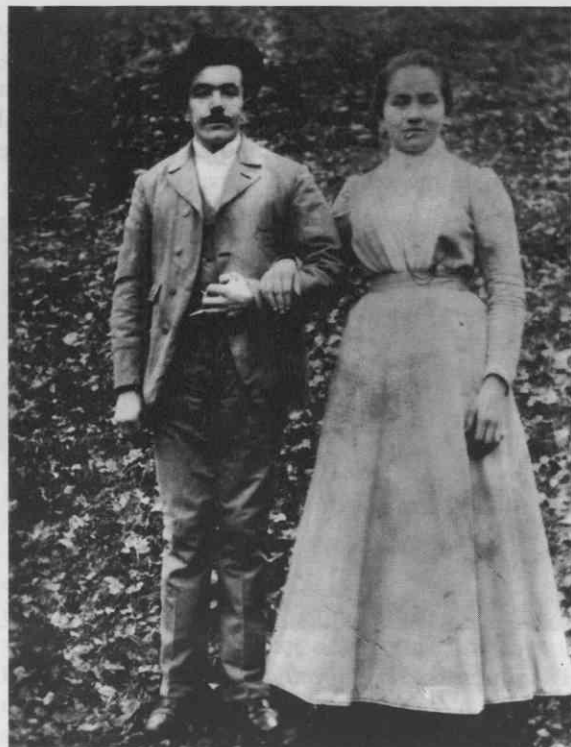
⁵⁸ Glej op. 51, str. 9 - 13.

⁵⁹ V predelavi Andreja Pagona - Ogareva je bila pesem objavljena v Tolminskem zborniku, 1975, 98 - 99.

še dalje bi bil naš gospodar! //...// Na lastni smo zemlji tlačanili mi,/ nikogar ni bilo, ki rešil nas bi;/ sami smo tujcu se postavili v bran/ za vedno od nas bo pregnan tiran."⁶⁰ Vseh Albininih partizanskih pesmi je petnajst in so oštevilčene po nastanku. Od začetka se je podnje podpisovala z lastnim imenom, nato pa z ilegalnim imenom Zmaga. Zakaj si je A. L. izbrala prostega? Leta 1944 si je v svoj blok prepisala naslednje besede ruskega pisatelja Ilja Ehrenburga: "Zmaga ni marmor, zmaga niso stih, zmaga je v cestnem prahu in znoju, zmaga ima mnogo ran, razbolele noge in od nespanja vneta oči!"⁶¹ Marsikdaj sem si jih med NOB kot okrožna aktivistka priklicala v spomin in jih ponavljala," piše A. L. "Ker je bilo več partizank s tem imenom, so meni dodali še pridevek - naša Zmaga -. To ime sem si sama izbrala. Ilja Ehrenburg mi je povedal, kaj pomeni zmaga."⁶²

Albina Lapanja je sem in tja še uporabila svoj dar za kovanje verzov. Vsaj tri pesmi so nastale leta 1946, ko je bila zaposlena v Tolminu. "Pesem o združništvu!" izraža njen intimen gospodarsko-političen koncept, ki se končuje z zelo povedno poanto, če pomislimo, kolikšna lakota jo je grudila v otroških letih: ".../ zadruga bo skrbela za to,/ da nihče pri nas lačen ne bo."⁶³ Kajuhovsko naslovljena "Moja pesem ni le moja pesem" še v sedemdesetih letih dokazuje, da želi avtorica s svojo pesmijo služiti svojim rojakom in ne išče v njej utehe zase: "O jaz dobro vem, da moja pesem ni le moja pesem/ ona govori o trpljenju primorskih ljudi,/ ki kot jaz pod italijanskim fašističnim terorjem/ skupno bili smo zaslužnjeni."⁶⁴

Etnološko pomembna je pesem "Ob stoletnici rojstva našega tata!", ko v peti kitici obnavlja očeteve spomine, kako si je kot pastir želel belega kruha: "Komaj je odrasel krilcu prvim hlačkam/ moral je v Vrh h kmetu Črvu/ z bratom Tonetom, ovce, krave, konje past./ Ko pasel je, se na beli kruh le spomnil je,/ saj še črnega ni imel za jest./ Je roženkrance večkrat molil/ ko se za ovčkami je podil;/ da kruha belega le enkrat jedel bi/ saj žep je le boba poln bil./ A naglo leta so minevala/ in mali Jožek je "Žef" postal./ Skladatelj Laharnar ga je orglat učil/ in ko enajstič se je z uka vrnil/ je v domači cerkvi prvič zaorglal!"⁶⁵ Še enkrat ne more

Oče in mati avtorice slikana okrog leta 1908

mimo dejstva, da jih je vzgajal "s trdo roko" in vendar so otroci ohranili svoje spoštovanje do nje, saj se jih je vseh enajst zbralo na rojstnem domu v njegov spomin.⁶⁶

Že spodobnost zahteva, da je A. L. napisala pesem tudi drugi ženi svojega očeta, "nuni", kakor so jo klicali otroci prve matere. To je bridek življenjepis šestih otrok, ki so vse prezgodaj izgubili očeta, kmalu za njim pa je odšla še mati. Otroke so poslali služiti, dom je ostal prazen, in kmalu še pogorel. Edini sin, prvorojenec, je padel v prvi svetovni vojni, pet sestra pa se je polagoma omožilo in ena od njih je njihova "nuna".⁶⁷ Dvoje besedil vsebuje kritično ost proti pretirani noblesi v zdravilišču Radenci, češ "komfort tako velik je gospod postal, da/ mi ljudje njemu smo postali robot."⁶⁸ Ena zadnjih Albininih pesmi "V spomin mrtvemu partizanu" ubeseduje nenavaden motiv mrtvega partizana, ki se ga mrtvi branijo, ker da je "še premlad za v temno zemljo", naj se gre nazaj bojevat.⁶⁹

Tako se je pesnjenje A. Lapanje vrnilo na svoje izhodišče. Spočela ga je druga svetovna vojna in kakor z očetom ni prišlo do globlje uglašenosti, sta

⁶⁰ Glej op. 51, str. 20 - 21.

⁶¹ Original v arhivu Albine Lapanja.

⁶² Albina Lapanja, Ljubljana, dne 13. jan. 1981 (tipkopis). Glej tudi op. 19.

⁶³ Naslovi besedil: Končali smo trpljenje, Hladno sonce, Pesem o združništvu.

⁶⁴ Prepis pesmi v arhivu Albine Lapanja. Nastala je 15. 8. 1946 v Tolminu, ko je bila A. L. "tajnik Okrajne Nabavno prodajne zadruge z omejenim jamstvom v Tolminu." Prim. op. 2, str. 32.

⁶⁵ Prepis pesmi v arhivu A. L. v ovoju, za katerega avtorica pojasnjuje: Nekaj pesmi, ki sem jih napisala v nekaj letih nazaj od leta 1975 dalje, str. 10.

⁶⁶ Nastanek pesmi: Ljubljana, dne 5. 6. junija 1976 oziroma Ponikve na Tolminskem, hranilišče: glej op. 65, str. 11.

⁶⁷ Albina Lapanja, Draga nuna", Ponikve 21. 6. 1980. Hranilišče: glej op. 65.

⁶⁸ Albina Lapanja, Hotel Radin; ista, Sodobnost. Hranilišče: glej op. 65.

⁶⁹ Nastanek pesmi: Ljubljana, 13. jan. 1981. Hranilišče: glej op. 65.

se glede italijanskega škornja strinjala. Kje se to kaže bolj kot v pesmi. Zveni nenavadno, a je res, da je tudi oče napisal pesem, ko so ga 20. oktobra 1918 zaprli v Podbrdu v Baški grapi, ko je bil namenjen na Jesenice po hrano za otroke, ki jim je umrla mati, njegova žena.⁷⁰

Člani ponikovskega bralnega društva pred kuliso narejeno za eno izmed iger

2. Dnevnik

Če s svojo pesemsko dejavnostjo Albina Lapanja podaja eno roko svojemu očetu, z drugo sledi svoji prerano umrli materi. Spominja se namreč, kako je starejša sestra dejala očetu, da ve, da mama piše dnevnik. Oče ga je hotel videti, a mu mama ni hotela pokazati.⁷¹

Tudi A. L. piše dnevnik, z njim je začela že kot otrok, a ohranjenega ima od leta 1961. Na vprašanje, zakaj je dnevnik iz prejšnjih let uničila, ni bilo odgovora. Posamezne zvezke številči,⁷² podatke pa zapisuje po določenih kriterijih. Vanj vpisuje dnevne dogodke, svoja opravila in opravke, morebitni posojeni denar in plačila in vreme. Z zadnje strani zvezka vodi kontrolo dohodkov in izdatkov. Osebna razpoloženja pri takem konceptu

v njem niso vsakdanji gost, ampak prej izjema.

Za tukajšnji pregled je na voljo le nekaj Albininega pisanja, saj ga šteje za svojo skrivnost, kar se posebno očitno vidi iz kategoričnega sklepa: "V vednost. Pišem tudi dnevnik, hranim ga od leta 1961, do tega leta sem ga uničila. Tudi tega bom, ako bo čas dopuščal. Najbolj zvesta dekla 'Smrt' tudi pri meni ne bo zatajila. Moj sklep: razen Dnevnika vse oddam, še srečna sem, da lahko komu!"⁷³ A. L. je izrazito reflektivna narava, zato se je tudi sama ne enkrat ustavila pred vprašanjem, zakaj pravzaprav piše dnevnik: "Kako je brez odgovora tako vprašanje. Kdor ga piše, že ve. Kdor ga ne piše, bo tudi potem, ko mu to stolmačiš, kolikor je seveda kaj takega točno tolmačiti, vedel ravno toliko kot poprej. Jaz imam občutek, da z mojim pisanjem dnevnika podaljšujem moje življenje ... ko ga vzameš v roko in ga bereš, ponovno podoživljaš, kar je bilo. Vedno to ni dobro. Včasih pa celo potrebno. Marsikateri moj dnevnik je končal v ognju. Mogoče je to prav? Mogoče? Za mene osebno prav."⁷⁴

Komaj omembe je vredno, da je dnevnik dolžnost, napor: "Skoraj nimam več časa za pisati. Toda dnevnik mora biti vsak dan gotov. Ostal mi bo kot spomin na preživetih šest tednov v Nerezinah."⁷⁵ Veliko pomembnejša je fikcija o molčecem zaupniku, tihem prijatelju, ki si ga A. L. pridobi s postopkom personifikacije: "... Zopet mi je lažje. Ker nimam komu vse to povedati, si pa ti moj mali skromni dnevnik, toliko prijazen, da me poslušáš. Rada te imam in ti bom še marsikaj zaupala. Ti vem, da me ne boš razočaral. Saj si revež, da me moraš poslušati. Resnicoljubnež!"⁷⁶ Drugekrat si na vprašanje "zakaj pišem", odgovarja, da zato, "da se z nekom pogovarjam, da nekomu odložim nekaj mojega bremena ... V najtežjih trenutkih se bom zatekla k papirju in mu bom zaupala, povedala, potožila vse, kar me bo težilo. Ker se mi ne more braniti, me bo prenašal in potrpežljivo sprejemal nase moje breme. Spet hodim lažje, počutim se pripravljena nadaljevati pot in se srečavati z novimi bremenimi, ki se jih ne bom mogla ubraniti."⁷⁷ Čez nekaj dni se namišljeni

⁷⁰ Jožef Laapanja (roj. 21. marca 1876 na Ponikvah), Nikdar ne bom pozabil! Nikdar ne bom pozabil /oktobra dvajseti dan;/ Pod brdom me je Italijan zagrabil/ v zapor sem bil poslan./ Tam sem bil zastražen/ celih osem ur;/ porabil sem trenutek/ ušel sem pravi čas./ Korake imam še krepke/ galop po tiru grem;/ porabil sem trenutek/ ušel sem pravi čas./ Prijatelj ves prestrašen/ kaj še zdaj lahko bo;/ če naj' patrolja zgrabi/ potem bo res hudo./ Srečno sva dospela/ zjutraj na svoj dom;/ eno čašo kave spila/ vsega je konc blo./ Naprej zastava slave/ na boj junaška kri;/ če treba Italijana/ zagnat prot Benečiji./ Albina Lapanja pojasnjuje: 20. okt. 1918 je bil oče namenjen po hrano na Jesenice na Gorenjskem, ko so ga italijanski vojaki zagrabili in zaprli v Podbrdu na postaji skupaj z Daminom na Slapu zvečer ob osmi uri. Ušla sta skozi okno proti jutru ob 3/4 na 4. - 5. avg. 1982. Original pesmi hrani Mile Škabar, Ljubljana, Gabrščkova 32.

⁷¹ Terenski obiski pri Albinu Lapanja, Lj., 6. 7. 1987 - M. S.

⁷² Zdaj piše v zvezek številka 25.

⁷³ Glej op. 2, str. 16.

⁷⁴ Prepis iz dnevnika Albine Lapanja, v času od 22. julija do 28. avgusta 1970. Original v bloku mojega dnevnika štev. 5: Odločila sem se, da bom prepisala iz mojega bloka dnevnik iz zadnjega letnega dopusta na morju v Nerezinah, kjer sem dotlej letovala petkrat. - 27. avgust 1970. (Datum prepisa: Lj., 20. 1. 1983).

⁷⁵ 19. avgust 1970 - glej op. 74.

⁷⁶ 29. julij 1970, glej op. 74.

⁷⁷ 1. maj 1973 - glej op. 14. "Zakaj pišem Dnevnik? Odgovor bo zvenel egoistično, zato, da z njim življenje podaljšujem. Večkrat brskam po njem in se z njegovo pomočjo spominjam preživetih dogodkov. Pesnice in drugi moji spisi so vsi podpisani z datumom, da vem, kaj sem kdaj in nekdaj mislila in te misli primerjam poznejšim v življenju." Glej op. 19.

dvogovor nadaljuje: "Oprosti mi, dragi dnevnik, da Te obremenjujem z mojimi težavami. Toda bo di mi tako ljubezniv, da me boš mirno prenašal, drugega pa ne zahtevam od Tebe. Vsak mora imeti nekoga, da se mu izpove. Ker sem sama, se bom tebi. Raje ne bom drugih obremenjevala, saj imajo brez mojih svojih težav dovolj ... Kadar bom imela prepolno notranjost, bom raje pisala pisala - in pisala ... Ker vem, da tega ne bo nikdar noben bral, pišem lahko tako kot je in kot prenašam sama te težave. Pišem, da se jih razbremenim. Mogoče se jim bom kdaj kasneje smejala. Da bi le bilo tako ... Kar sem napisala, sem jaz je 'moja bit', in kaj drugega naj še rečem na to. Vse sem pustila na miru, do sama sebe pa imam pravico, da se lahko operem in razbremenim. To vse mene teži in mi pri tem nihče ne more pomagati. Torej si pomagam sebi s tem, da pišem; to je res ena lepa stvar. Pišeš, pišeš; pišeš in včasih pri tem nič ne misliš, ker kar sedaj pišeš, si že mnogokrat pre-mišljevala in sedaj si se olajšala. Še res je, Albina."⁷⁸ V vlogi namišljenega sogovornika A. L. nagovarja dnevnik še marsikdaj, v želji, da s svojimi stiskami ne bi obremenjevala ljudi. Čeprav je njeno antropomorfizacijo jemati zelo zares, jo je sama sposobna tudi ironizirati, s kančkom humorja: Na dopustu v Nerezinah se A. L. takole pogovarja z dnevnikom: "Oprosti mi ponovno, ali z nekom se le moram pogovarjati. Zdi se mi, da je zame bolje tako - kako pa je zate, gotovo tudi ni slabo."⁷⁹

3. Potopisi

Tudi pri zapisovanju vtisov s potovanj in letovanj je Albina Lapanja zvesta sama sebi, saj jih ne meče na papir zgolj iz vzhičenosti nad novimi obzorji, ampak zaradi želje po podaljševanju, obnavljanju tistih občutij, ki jo prežemajo na novih poteh. Ko je bila dvakrat od doma vsakič z eno od sester, je uvodoma pojasnila: "Poizkusila bom, da bom ves ta čas bivanja v Dobrni, da bodo nama te vrstice, ko jih bova kasneje prebirali, priklicale v spomin te dneve še enkrat take, kot sva jih doživljali."⁸⁰ "Marsikatero podrobnosti tega potovanja bom napisala zaradi tega, da bova lahko kasneje z branjem le-tega ponovno podoživljali te dneve."⁸¹

Leta 1967 je A. L. potovala v Italijo in na Elbo, vendar tega ni opisala pač pa potovanja v Španijo, Afriko (Kenijo), Grčijo, drugo potovanje v Italijo, naslednje leto Sovjetsko zvezo, dvojje potovanj po

nekdanji Jugoslaviji in bivanje v zdravilišču Igalo in Dobrni.⁸²

Leta 1969 je imela priložnost videti Španijo, a nikdar ni mislila, da bo videla Atlantski ocean. Tedaj je v Španiji vladal še general Franco, zato je ta pot ni tako veselila: "Ko smo stopili na španska tla, sem občutila v sebi občutek togosti. Nesproščenosti. ... Tu se javno bohota fašistični znak. Ko sem ga zagledala, me je kar zmrazilo,"⁸³ je tedaj razmišljala A. L. in napravila imenitno primerjavo: "Vseposod v Španiji se srečujemo s staro mavretansko arhitekturo. Je po svoje veličastna in lepa. To so stare lepote. Toda red bi moral biti nov. Ta koči življenje Španije."⁸⁴ Premisleka vredna je tudi njena misel, ko se pri vračanju pojavi med potniki vznemirjenost zaradi bližanja domačih tal, češ: "Tudi lepote se človek naveliča."⁸⁵

Pač pa se je A. L. leta 1971 izpolnila velika želja, da je videla Afriko. A ne ocenjuje je samo po njenih naravnih kulturoloških posebnostih in znamenitostih, ampak jo presoja kot dolgoletna aktivna politična delavka tudi s tega vidika: "Dobila sem vtis, da se prebujajo, da hoče spet živeti. Ne poseduje samo neizmernih pustinj in gorovja, tudi rodovitnih predelov ima dovolj. Le potrebno je, da se Afričani upro tujim gospodarjem, sami prevzamejo oblast v roke ter se usposablajo in izobražujejo."⁸⁶ Seveda Albina L. ne bi bila to, kar je, če vsega, kar se je ponujalo očem, ne bi notranje kritično motrila: "Ko smo se tako z našimi majhnimi kombiji poganjali za vsemi temi živalmi preko nizkega grmovja in ostrega peska, sem se spraševala, kdo je bolj pameten - mi ali te živali? Mi, ki jih opazujemo in se podimo za njimi ter jih slikamo, ali one, ki nas nekatere mirno opazujejo, ležijo v senci ali pa bežijo pred nami. Občutek sem imela, da jim še mar ni za nas."⁸⁷ Ob pogledu na najvišjo afriško goro Kilimandžaro se je odločila, da bo s tega potovanja opisala čim več doživetij in vtisov in jih posredovala svojim prijateljem, kar spet dokazuje Albinino pripravljenost za razdajanje. Tudi se na posameznih mestih razkrije njen dar za literarno oblikovanje. Taka je originalna primera oblakov, ki jih je gledala z letala: "Bili smo v pričakovanju novih zanimivosti v nadaljnjem letu do Indijskega oceana. Vreme smo imeli lepo. Leteli smo nad oblaki, ki so nam v jutranjem soncu nudili krasen pogled. Tik pod nami so bili videti redki, med njimi sem videla dol v neizmerno prostranost. Pred nami pa sem si jih predstavljala kot velik krožnik kmečkih štruk-

⁷⁸ 4. maj 1973 - glej op. 14.

⁷⁹ 13. avgust 1970 - glej op. 74.

⁸⁰ Glej op. 23, str. 2.

⁸¹ Albina Lapanja, Potovanje dveh sester od Ljubljane do Dubrovnika da, dveh sester in sicer Marice in Albine Žefove iz Ponikev. Opis tega potovanja naj ima naslov "Epilog plavega krožnika". Ljubljana, dne 1. XI. 1973, str. 2. (tipkopis, 12 strani).

⁸² Seznam Albine Lapanja z dne 11. julija 1987.

⁸³ Albina Lapanja, Opis potovanja v Španijo, 29. 9. 1969 in 4. 2. 1970 (tipkopis, 10 strani), str. 7.

⁸⁴ Glej op. 83, str. 4.

⁸⁵ Glej op. 83, str. 10.

⁸⁶ Albina Lapanja, Vtisi iz Afrike, Ljubljana, dne 30. I. 1971 (tipkopis, 29 strani), str. 1.

⁸⁷ Glej op. 86, str. 16.

ljev, ki le še čakajo, da jih gospodinja razreže, zabeli in postavi na mizo.⁸⁸ A tudi na tej celini ima priljubljenost za asociacijo na domače ljudi. Ob pristanju v Kairu se je "spomnila mnogih slovenskih primorskih deklet ki so v tej oddaljeni deželi med prvo in drugo svetovno vojno in tudi še prej služile kot služkinje, sobarice, varuhinje otrok in slično. Bile so primorane zapuščati svoje domove in iti tako daleč, da so lahko kupile opravo, ko so se po vrnitvi domov poročile. Marsikateri oče tega svoji hčeri ni mogel nuditi."⁸⁹ Na vsem potovanju so leteli po zraku 36 ur in 44 minut in preleteli 14.270 km.

Medtem ko s potovanja po Grčiji ni kakih izjemnih opazanj, je čisto drugače z vtisi iz Rima: "Tu ni kaj opisovati in pripovedovati. Vse je tako mogočno, staro in lepo, da je vse to res treba le videti. Tu se vidi bogastvo in zanimivosti vsega sveta. V vatikanskem muzeju kakor v Sikstinski kapeli slišiš vse jezike sveta. Tu se dan za dnem in leto za letom zgrinjajo množice iz vseh krajev sveta ter občudujejo lepoto preteklosti in njeno ustvarjalno moč ... Le dva dni smo bili v Rimu in toliko smo videli, da smo bili od samih vtisov utrujeni pa tudi nenasitni. ... je enkratno, da smo bili v katakombah. Ker zgodovino brati je eno, videti to, o čemer si bral, pa drugo ... Čudovito doživetje, da smo videli to staro preteklost, ki smo si jo dosedaj le po knjigah predstavljali."⁹⁰

Enako navdušenje je doživljala A. L. ob obisku slavnega Ermitaža v nekdanjem Leningradu: "Ne da se povedati z besedami, kaj vse se vidi v tem muzeju."⁹¹ In vendar se samosvoje zamisli ob njem. "... Ermitaž; ta beseda pomeni osamljen, osamljenost, se pravi, tukaj smo sedaj sami, osamljeni predmeti, ki so nas nekda rabili tisti, ki jih nikoli več ne bo. Sami smo, pravijo, zaprti med štiri stene, pa čeprav velike; vsi nas gledate, nemo govorijo mimoidočim, toda tega, kar smo mi doživeli, ne veste. Ne, ne vemo ničesar, le gledamo začudeno vse razstavljene predmete, ki so jih nekda rabili ruski mogočniki."⁹² Pomemben je tudi pripis, ki se nanaša na politično gospodarsko primerjavo tedanje Sovjetske zveze in tedanje Jugoslavije: "Ne moremo primerjati naših plač njihovim in ne njihovih našim. Za nas je Din gospod zanje pa rubelj. Oni naj čuvajo svoje, mi pa naše pridobitve. Tito je že vedel, kaj dela; ne moremo enačiti naših krajev s

Sovjetsko zvezo. Ne more se dobesedno kopirati socializem v Sovjetski zvezi po vseh ostalih delih sveta. Vsak kraj in dežela ima svoje pogoje."⁹³

Potovanje iz Ljubljane prek Banja Luke in Jajca v Dubrovnik ima simboličen naslov: Epilog plavega krožnika!⁹⁴ Albina L. je sicer želela, da bi se na pot odpravile vse tri sestre iz očetovega prvega zakona, toda najstarejša se ni upala spustiti v takšno pustolovščino. "Nismo več mlade, prekoračile smo šestdeset let," je bila razumevajoča do nje A. L. iz veselja, da sta bili na poti skupaj s sestro, ki jo "življenje še posebno z otroških let veže" nanjo je zapisala: "Od vseh mojih dosedanjih potovanj mi bo ostalo to za vedno v najbolj lepem spominu."⁹⁵ A. L. pojasnjuje, da je omenjeno potovanje poimenovala po nekem otroškem doživljaju, vendar ga konkretno ne razkrije. Toda v Mostarju, ko sta se prijateljsko pogovarjali, ji "je spet prišel naprej tisti 'mali plavi obtolčeni krožnik' še iz otroških let. Tisti trenutek sem sklenila, da bom tudi to potovanje opisala in ga po njem imenovala."⁹⁶ Za kaj je imel omenjeni krožnik tako pomembno mesto v Albininem spominu, je mogoče zaslutiti iz njenega Življenjepisa, v katerem tudi ne gre mimo njega in sestre, s katero sta bili tokrat na skupnem potovanju: "... Jokala sem se zato, ker me je jezila ... Pa sva se vseeno imeli radi. Pri kosilu sva morali jesti skupaj z enega krožnika. Bil je plav in malo obtolčen. Ostali so imeli vsi vsak svoj krožnik. ..."⁹⁷

Na koncu svojih potopisov se Albina navadno spoštljivo prikloni domovini: "Res, dom je samo eden in najlepša domovina je tvoja!"⁹⁸ Ali "Ko smo okoli šeste ure zjutraj pristali na letališču na Brniku smo zaploskali od veselja. Konec je bilo lepega potovanja in tudi nevarnosti. Bili smo zopet v naši lepi Ljubljani! Povsod je lepo, doma pa najlepše!"⁹⁹ Zaradi njene resnicoljubnosti tudi ni naključje, da se opraviči zaradi morebitno napačnih podatkov,¹⁰⁰ kar tudi nakazuje njeno skrb za ujemanje posredovanega z zgodovinskimi dejstvi.

4. Prispevki za objavo

Kdo bi si mislil, da je na videz tako resna, zadržana Albina L. tudi za "hece". Še iz vojnega časa si je zapomnila šaljivo transformacijo kratic SPZZ = slovenska protifašistična ženska zveza, kar so humoristi komentirali z besedami: "Saj prekleto žalostno zglede."¹⁰¹

⁸⁸ Glej op. 86, str. 22.

⁸⁹ Glej op. 86, str. 28.

⁹⁰ Grčija - brez naslova, Ljubljana 27. IX. 1971, (tipkopis, 10 strani). Opis potovanja v Italijo, preko Sežane, Mester, Bologne, Firenc, Rima in dalje preko Pompejev do Napolija in do Capri ... Ljubljana, dne 17. 10. 1972 (tipkopis, 13 strani), str. 7.

⁹¹ Doživljaji z izleta po SZ, Ljubljana 14. VIII. 1973 (tipkopis, 32 strani), str. 29 - 30.

⁹² Glej op. 91.

⁹³ Glej op. 91, str. 32.

⁹⁴ Glej op. 81.

⁹⁵ Glej op. 81, str. 1.

⁹⁶ Glej op. 81, str. 12.

⁹⁷ Glej op. 2, str. 8.

⁹⁸ Glej op. 83, str. 10.

⁹⁹ Glej op. 86, str. 29.

¹⁰⁰ Glej op. 93 in op. 99.

¹⁰¹ Glej op. 71.

Gostilna in trgovina Lapanje leta 1930

Tako torej ni naključje, da je trdoživa Tolminka doživela prvo objavo kot avtorica dveh šal, in to v samem Pavlihi. To je bilo leta 1968.¹⁰² Na odstrižek objave je dopisala z rdečim kemičnikom: "Moj prvi uspeh dva heca ..." prvo leto, ki ga je začela, kot upokojenka. Potem je še nekajkrat poskusila srečo, vendar zaman; tako da je na kopije, ki jih je zložila v posebno mapo, le z rdečim svinčnikom čez čas dopisala: "ni uspeha".¹⁰³ Naslednje leto, 1969, se je pojavila v javnosti v oddaji Še pomnite tovariši na radiu Ljubljana s prispevkom Kako smo volili v okraju Bukovo. Besedilo so vpletli tudi v knjigo pričevanj Slovenke v narodnoosvobodilnem boju leta 1970.¹⁰⁴ Enako je vključen vanjo Albinin spomin na "delo kot aktivistke SPŽZ v zapadno primorskem okrožju".¹⁰⁵ Sploh kaže, da je bilo 1970 glede objav najbolj rodovitno leto v Albininem življenju. Tega leta so ji objavili tudi spomine na

¹⁰² Pavliha, 24. 1. 1968. Zob za zob; Preveč jih je že (brez podpisa).

¹⁰³ Mapa v arhivu Albine Lapanja.

¹⁰⁴ Albina Lapanja, Kako smo volili v okraju Bukovo. Še pomnite tovariši, radijska oddaja Radia Ljubljana 14. 9. 1969 - Slovenke v narodnoosvobodilnem boju, II-1, Zbornik dokumentov, člankov in spominov, Ljubljana, 1970, str. 356.

¹⁰⁵ Albina Lapanja, Moje delo kot aktivistke SPŽZ V Zapadnoprimorskem okrožju, v: Slovenke v narodnoosvobodilnem boju, II-2, Ljubljana 1970, str. 1342.

njeno medvojno delo "v slovenski Benečiji".¹⁰⁶ Tudi za rubriko Pisma bralcem v Delu dokazuje, da jo je ta čas predvsem zaposlovalo njeno sodelovanje v partizanskem boju proti okupatorju. Po branju Svetinovega romana Ukana se ji je porodila misel, ki jo daje javnosti v pretres, da bi knjigo ponatisnili v cenejši opremi in bi bila tako dostopna tudi mladim. Ob gledanju filma Bitka na Neretvi pa jo je prešinilo, ali bi ne bilo primerno tudi po knjigi Ukana posneti filma, v katerem naj "bi bila poudarjena mednarodna solidarnost in predvsem solidarnost jugoslovanskih narodov".¹⁰⁷

Se je pa leta 1970 razkrila še ena Albinina ljubezen: rože. Na strokovnjaka pri Mojem malem svetu je naslovila vrsto vprašanj v zvezi z njimi in le-ta kakor tudi odgovor nanje so bili v reviji tudi objavljeni. Že v januarski številki naslednjega leta ji je ista revija objavila fotografijo o polepšanju okolice s cvetjem pri počitniški hišici "pri Zrimu na griču" v Spodnjem Vrsniku pri Idriji.¹⁰⁸ Kot reporterka iz tega kraja se je Albina L. izkazala istočasno v Kmečkem glasu v članku Napeljava vode v Spodnjem Vrsniku.¹⁰⁹ Prav tako je tisti čas poročala o "Durjevih v Ponikvah",¹¹⁰ da bi se s tem vsaj malo oddolžila svojim somišljenikom iz druge svetovne vojne. Z enako motivacijo je nastalo pismo, ki ga je objavila v TV 15¹¹¹ in v njem nagovarja "matere, žene in dekleta na Tolminskem, Kobariškem, Bovškem, Idrijskem in v sončnih Brdih". V njem jim zagotavlja, da ne bo snedla med vojno dane obljube in jih bo zares obiskala, hkrati pa jih opozarja na svoj članek v knjigi Slovenke v narodnoosvobodilnem boju, v katerem se spominja njihovih krajev. Resnici na ljubo je treba dodati, da je bila že pred leti Albina L. deloma svojo obljubo izpolnila, ko se je podala na pot "po šestnajstih letih po zaraslih partizanskih stezicah", kakor je dala naslov svojemu potopisu, ki ga povzema v besedah: "Nepričakovana srečanja, povsod prisrčni pozdravi, počasi se gorje pozablja, Novi rodovi živijo novo življenje."¹¹² Te vtise si je nabrala pri obisku krajev "nekdanjega majhnega Bukovskega okraja in sicer: Bukovo, Jesenice, Ore-

¹⁰⁶ Albina Lapanja, V slovenski Benečiji, Borec XXII, Ljubljana 1970, str. 432 - 437.

¹⁰⁷ Albina Lapanja, Nekaj predlogov ob romanu Ukana, Delo, 11. februarja 1970, str. 2. Sem sodi tudi Albinin dopis o nadaljevanki VOS na ljubljanski Televiziji, STOP, 4. 6. 1971, št. 21.

¹⁰⁸ Albina Lapanja, Ali rastline škodujejo človeku? Ali mestni plin škoduje rastlinam? Moj mali svet, 3, št. 1, jan. 1971, str. 44 - 45. Ista, "Pri Zrimu na griču", Moj mali svet, januar 1971, str. 15.

¹⁰⁹ Albina Lapanja, Napeljava vode v Spodnjem Vrsniku, Kmečki glas, 10. febr. 1971, št. 6, str. 16.

¹¹⁰ Albina Lapanja, Durjevi v Ponikvah, TV-15, 28. februar 1971, str. 13.

¹¹¹ Albina Lapanja, Obljuba dela dolg, TV-15, 24. junija 1971, str. 5.

¹¹² Glej op. 103.

hek, Orehovska grapa in Reka" v bližini Cerkna. Spomine je predvidela za oddajo Še pomnite tovariši, vendar so jih ji zavrnilo, ker da najraje objavljajo prispevke, ki "imajo zaključeno zgodbo", in ji priporočili, naj se obrne na revijo Borec. Koliko ji je bilo do tega, da bi ti utrinki na srečanja z nekdanjimi sodelavci v okviru partizanskega boja zagledali beli dan, priča dejstvo, da se je drugo leto potopisa lotila na novo in ga je razširila z opisom obiskov omenjenih znancev na Šentviški planoti, Tolminu, Gorici in Koprju.¹¹³ A do objave menda kljub vsemu ni prišlo.

Le enkrat se je Albina L. mimogrede izpostavila kot upokojenka, ko je poročala o srečanju (v tej vlogi) s sebi enakimi v njenem nekdanjem podjetju "Posrednik" in so na tej podlagi objavili v Delu ustrezno notico.¹¹⁴

Lok Albininih objav se končuje leta 1972 z dvema objavama v Pavlihi in to istega dne. V prvem se dotika uredniške politike, češ "če hočeš ostati še humoristično-satirični časopis, pusti seks in pornografijo drugim revijam, saj imaš tako razširjeno področje, da ti to ni potrebno. Želimo si zdravega humorja, zabavljic in še kaj. Smeh je najboljšo zdravilo. Naslov drugega prispevka z naslovom Konec dober - vse dobro,¹¹⁵ bi lahko jemali tudi simbolno, saj po tem Albina L. na lastno pobudo ni več doživela objave, čeprav si je za to res še prizadevala.¹¹⁶ Zato je v mapo z dokumentacijo o objavah vložila obrabljeno vozno železniško karto in na njeno hrbtno stran napisala: Moji do sedaj objavljeni literarni uspehi, Lj. 21. jan. 1974.¹¹⁷

Vendar to ne pomeni, da se je Albina Lapanja dokončno odpovedala te vrste pisanju. V naslednjih približno desetih letih (do leta 1983) je sestavila sama ali zapisala od drugih, "209 aforizmov", kakor je sama poimenovala razne anekdote in šale, nekaj tudi še izza partizanskih časov v tolminskih hribih. Leta 1979 pa je posebej razvrstila "cvetke iz Radenc", to je smešne dogodivščine iz omenjenega zdravilišča.¹¹⁸

¹¹³ Glej op. 103.

¹¹⁴ Na izstrižku objave ni datuma, poleg priložen Albinin tipkopic pa je datiran: Ljubljana, dne 25. XII. 1971.

¹¹⁵ Albina Lapanja, Konec dober - vse dobro: Na Dolenjski cesti v Ljubljani je šla neka gospa k sosedovim gledat televizijski program. Zraven so zadovoljno hrustali piščanca. Povabljenka je imela s seboj v papir zavita očala. V papir pa je zavila tudi koščice, da bi jih dala svojemu kužku. Čez nekaj časa mu je dala zavitek v usta. Nato je segla po drugem zavitku, da bi si nataknila očala. Ko ga je odvila, so na mizo padle koščice! No, končalo se je srečno: Pes očal ni pojedel, ker jih ne mara, za gospo pa so bile kosti pretrde. Pavliha, št. 4, Ljubljana 29. 1. 1972.

¹¹⁶ V mapi iz op. 103 je blizu dvajset člankov, na katere je avtorica dopisala z rdečim kemičnikom: Nič uspeha, Ni objavljen.

¹¹⁷ Listek je vložen v mapo z objavami.

¹¹⁸ 209 aforizmov. Listek pripet s tem naslovom na ovoj s

Vse to dokazuje, da njena ustvarjalna vnema ni popustila v nobenem okolju in obdobju.

III. Mik zgodovine

Imeniten vezni člen med pravkar končanim in tukajšnjim razdelkom je pismo, s katerim Albina L. razkriva samo sebe bralcem nekdanje revije Tovariš: "Ko sem bila še zaposlena, sem imela le malo časa za branje. Pa sem le zasledovala Tovariša, v katerem so mi najbolj všeč potopisne reportaže najbrž zato, ker sem velika ljubiteljica narave in njenih lepot. Zato tudi precej potujem, kolikor moja denarnica prenese. Vaše reportaže pa me vodijo tudi po tistih krajih, ki jih sama ne morem videti ... Rada bi le, da bi na naslovnih straneh kdaj pa kdaj predstavili naše zaslužne moške in žene, predvsem matere.

... In moj konjiček je zdaj postalo zbiranje podatkov o raznih osebnostih in strokovnjakih, od najstarejših do najnovejših - popevkarjev. Zbirko nenehno dopolnujem, imenovala pa sem jo Sprehod skozi stoletja. Z njo imam veliko veselje, pa tudi dosti dela. Upokojitve ne jemljem kot dobro počasnega umiranja, ampak kot uživanje vseh pridobitev, ki sem jih dobila med svojim aktivnim življenjem. Zelo so mi všeč starine. Mnogo berem, najraje pa segam po zgodovinskih knjigah o starih umetninah."¹¹⁹

1. "Sprehod skozi stoletja"

Različne kartoteke pod navedenim naslovom si je Albina Lapanja zamislila že leta 1968, ko se je dobro upokojila. Ko osemdesetletna dela o tem dokončni obračun leta 1992, je zato ganjena: "Sedaj pa končujem to zbirko oziroma se poslavljam od mojega dolgoletnega prijatelja tkzv. - konjička - ki me je spremljal skoraj vsa moja upokojska leta. Res težko mi je pri srcu pri pisanju teh vrstic; ker prav ta zbirka me je dolga leta spodbujala in krajšala čas..."¹²⁰ Očitno je držala besedo, ki si jo je dala leta 1972, ko je delala prvi obračun o stanju kartotek: "To bo moj doživljenjski konjiček. Kadar me popade malodušje, iščem utehe v tej zbirki. Tudi tega početja se Albina L. ni lotila tjavendan: "Sprehod skozi stoletja! - Tako sem imenovala mojega konjička! Vsebuje pregled vseh velikih in

popisano vsebino na petinšestdesetih straneh. Albina Lapanja, Cvetke iz Radenc, kjer sem se nahajala v zdravilišču od 11. junija do 1. julija 1979, Ljubljana 9. 8. 1979 (tipkopic, 7 strani).

¹¹⁹ Albina Lapanja, Tovariš, moj življenjski spremljevalec, Tovariš, ilustrirana družinska revija, št. 20, 2. 6. 1970, str. 13.

¹²⁰ Albina Lapanja, Zaključni pregled mojega dolgoletnega hobija, imenovala sem ga Sprehod skozi stoletja ... Ljubljana, 16. 9. 1992, str. 1.

zanimivih osebnosti od najstarejših grških pa do popevkarjev današnjega časa." Po razvrstitvi gradi-va v posamezne skupine pojasnjuje: "Črpam iz razne tekoče literature, dnevnik časopisov, raznih revij itd. To ne delam iz osebne koristi, ampak iz veselja. Tako imam istočasno pregled trenutnega kulturnega nivoja. - Možne napake, ki jih naredim pri pisanju ali prepisovanju raznih podatkov, sproti odpravljam. To delam že od leta 1968 v jeseni dalje. Vsako leto bom po možnosti naredila pregled števil stanja. Do sedaj je to uspeh mojega dela treh let."¹²¹ Naslednje leto je pregled ponovila in se odločila, da bo po strogi abecedi odslej vlagala samo nove podatke za pesnike in pisatelje, medtem ko bo pri drugih kartotekah to počela le do tretje črke. Za naslednja leta so poročila izostala. Pač pa si je spet vzela čas zanj leta 1977 in opozorila na nekatere spremembe in pri tem dodala: "Posameznim poklicem bom prilagala čimveč časopisnih izrezkov z raznimi podatki. Kartoteka vsebuje točen datum in naslov revije, od kjer je izrezek vzeta."¹²² To pomeni, da so podatki iz nje viroslovno preverljivi. Morda je vnema za to delo z leti vendarle malo upadla, saj je leta 1987 priznala, da inventure o njej ni napravila že deset let, a da se z njo še vedno po malem ukvarja.¹²³ Leta 1992 v poročilu pošteno prizna, da je pregled kartotek opravila leta 1971, 1972, 1973, 1974 in leta 1977, nato pa "do danes nič več".¹²⁴ Kolikor ni pri številu prišlo do pomot, je v kartotekah čez 18.000 enot. Z njej lastno doslednostjo Albina L. ne taji, kaj jo je obhajalo ob tem delu: "Ko sem se pri tem srečavala z raznimi ljudmi s toliko različnih poklicev, sem imela občutek, da se pogovarjam z njimi. Pri vsem tem sem morala biti močna, da sem se lahko borila proti občutku manjvrednosti, napram tistim ljudem, ki so ustvarili velika dela v svojem življenju. Končno sem prišla do zaključka, da sem tudi jaz izpolnjevala mojo življenjsko dolžnost v vsej dani mi moči."¹²⁵

2. Izpiski iz zgodovinopisnih knjig

Albina Lapanja je prebrala tudi lepo število strokovnih in poljudnozgodovinskih knjig, od njih so nekatere prav obsežne, in kako temeljito se jih je lotila, dokazujejo prepisi in "izvlečki", kakor sama pravi, iz njih. Kot človek, ki silno ceni faktografijo, je te zapiske tudi dokumentirala, vendar ne po ustaljenem sistemu, kakor je to v navadi pri

strokovnem delu, ampak po svoje, samorastniško pač, tako da pri tem navajanju kdaj kaj tudi za-šepa.

Sledi poskus sistematične razvrstitve zadevnih prebranih knjig, za katere A. L. hrani bolj ali manj obsežne (tipkane) prepise in izpise.

1. Svetovna zgodovina v slikah.¹²⁶ Na drugem mestu je omenjena "Zgodovina v slikah". Prav tako je le približno navedena letnica začetka njenega izhajanja. Enkrat leto 1975 in drugič leto 1978.¹²⁷ Končno o delu gradiva poroča na več mestih in ne strnjeno.

2. Veda Zagorac in Zdravko Pečar, Egipt, de-žela, ljudstvo in revolucija, Ljubljana 1958, prev. Jože Župančič. Bralka knjige celo dopiše, kje si je knjigo mogoče izposoditi.¹²⁸ Ob izpiskih iz te knji-ge Albina L. razkrije, kaj jo vodi pri tem početju: "Te izvlečke nisem spisala samo zaradi sebe; tem-več tudi zaradi morebitnega bralca, ki naj mu služi predvsem kot pomoč oziroma kot kašipot pri bran-ju. Še podrobneje o tem spregovori na prilože-nem listku: "Moj namen je bil pri tem pisanju, da meni kdaj kasneje ali pa morebitnemu bralcu skrajšam delo pri branju. Zabeležene so strani, kjer se lahko bolj natanko prebere snov, ki ga zanima. Ni zapisano samo najvažnejše, ampak je v glav-nem prikazano, kje naj se kaj išče. Najvažnejše ni za vse enako važno. Na splošno pa je vse zelo zan-imivo."¹²⁹ Sledi obvezen podpis z naslovom in datum: 21 avg. 1976.

3. Maurice Duron, Aleksander Veliki, Maribor 1977. Iz te knjige je izpisala predgovor, opombe in komentar. Omenjene tri knjige potrjujejo že iz opisov potovanj zasluteno spoznanje, da je Albino L. privlačila starodavna preteklost, aktivna udelež-ba v boju proti fašizmu in nacizmu pa je storila, da se je trudila čim temeljiteje seznaniti tudi s šir-šim ozadjem druge svetovne vojne.

4. Kronologija iz II. svetovne vojne od 10. 6. 1940 do 3. 5. 1946 je povzela po knjigi Sardinci iz Afrike:¹³⁰ Kdo je avtor knjige in kdaj je izšla, je treba dodatno preveriti.

5. Kdo je avtor knjige Hitler, ni navedeno, tudi letnica izida manjka, da pa je A. L. očitno imela pred očmi morebitnega uporabnika njenih izpis-

¹²⁶ Zgodovina v slikah, Slovensko izdajo so pripravili pro-fesorja Branko Božič in Tomaž Weber ter prevajalka prof. Helena Menaše, Ljubljana, 1976.

¹²⁷ Glej op. 126.

¹²⁸ Mestna knjižnica, Vegova ulica. - Je to današnja knjiž-nica Otona Župančiča?

¹²⁹ Veda Zagorac in Zdravko Pečar, Egipt, Dežela, ljudstvo in revolucija, Ljubljana 1958.

¹³⁰ Avtorica v tej zvezi dostavlja: "Kronologija iz II. sve-tovne vojne. Teh knjig je več, z raznimi naslovi, jaz sem vse prebrala. Vse navedene knjige imam v mojem arhivu prebranih knjig, te so od leta 1980. Večina njih je avtor Albert Klun, roj. 21. 6. 1926 v Brezovici, občina Se-žana ..." Glej op. 19.

¹²¹ Albina Lapanja, /Statistično poročilo/: Sprehod skozi sto-letja, števil. stanje z dne 22. VIII. 1972 mojega konjička.

¹²² Albina Lapanja, Opis stanja mojega hobija "Pregled sko-zi stoletja", ki ga pišem oziroma dopolnujem od leta 1968 dalje.

¹²³ Glej op. 1.

¹²⁴ Glej op. 1.

¹²⁵ Glej op. 7, str. 10.

kov dokazuje pripis, kako "je označeno s številko strani knjige, kjer lahko bralec dobi nadaljnje podatke".¹³¹

6. Pri naslednji knjigi v osebni izkaznici manjka le leto izida. Za ilustracijo pa sledi dobesedna Albinina formulacija: "Izvlčki iz knjige Mussolini, ki naj bodo slučajnemu bralcu teh vrstic kot kažipot pri navedeni knjigi, ki jo je spisala Laura Fermi, italijanska pisateljica, knjiga obsega 442 strani."¹³²

7. Harrison E. Salisbury, 900 dni obleganja Leningrada, prev. Marko Selan.¹³³ Tu je A. L. prejkone črpala kaj za svoje kartoteke, ker je k izpisom pristavila: "Iz knjige sem vzela v glavnem pesnike in pisatelje tedanjega sovjetskega časa z nekaj važnimi podatki ter nekaj podatkov ob najhujšem obleganju Leningrada."¹³⁴

8. Ob Churchillovih Spominih ni kaj dodati.¹³⁵

9. Austin Charles Brecht, Zgodovina Združenih držav Amerike. Iz nje je prepisala nastanek ameriške ustave in seznam predsednikov ZDA vse do R. Reagana.

10. Za "zgodovino svetih let in finančno poslovanje", ki je iz brošure "Črna internacionala", si je A. L. oskrbela že kseroks, žal pa temeljni bibliografski podatki o njej manjkajo.¹³⁶

S tem smo prišli do téme, ki ji A. L. skuša razumsko priti do dna, namreč vera.

11. Sergej A. Tokarev, Vera v zgodovini narodov sveta, Ljubljana 1974, prev. Ludvik Mrzel. Ob tej knjigi izvemo, da jo je, po začetnem in končnem datumu sodeč, izpisovala tri tedne in to "iz vsake posamezne vere nekaj glavnih značilnosti, kar naj bo bralcu kot napotilo k branju te knjige v celoti".¹³⁷ Tako v začetku; na koncu izpisovanja pa stoji: "Ta izpisek vsebuje temeljne postavke, vzete iz navedene knjige, ki naj bodo bralcu v pomoč in napotek pri branju oziroma študiranju te knjige. Izvleček je napisan po zaporedni vrsti v knjigi. Po možnosti so vse strani v glavnem oštevilčeno označene, kjer beri dalje v knjigi. V kolikor mi je uspelo, je vsa tema povezana med seboj v glavnih temeljnih točkah knjige. Knjiga je zelo zanimivo in poljudno napisana; da se brati kot zanimiv roman."¹³⁸

12. Verstva sveta / Enciklopedija verstev v zgodovini človeštva, Ljubljana 1977. Tu je, če je prav razumeti Albinin dostavek, kot povzetke šteti kazalo uvodov iz opisa posameznih religij.¹³⁹

13. Janko Pleterški, Narodi Jugoslavije, revolucija, Ljubljana 1987. Tu je A. L. nenavadno skrbna pri navajanju bibliografskih podatkov, saj omenja celó direktorja obeh založb (Komunist, Državna založba Slovenije), ki sta delo izdali. Izjemno suhoparna pa je tudi pri pojasnilu: "Povzela sem le nekaj važnih značilnih statističnih podatkov..."¹⁴⁰

14. Zgodovina Slovencev, Ljubljana 1979 "in ima 964 strani" piše A. L. in se ob tem osebno odpre: "Knjigo sem vso prebrala, le zadnje strani NOB in druge svetovne vojne, ki mi je precej znana, saj sem jo preživela kot borka NOB, sem prebrala samo glavne strani; oziroma glavne neznane mi dovolj dogodke - predvsem pa zaradi tega, ker sem bila že preutrujena vsled dolgega branja in slabih bolanih oči."¹⁴¹

Na vprašanje slovenstva se navezuje tudi prepis članka Berte Golobove iz sobotne priloge Dela "Lubi Slovenci in njihova materinščina".¹⁴² Kako živo sledi A. L. kulturnemu in političnemu utripu "slovenske cele", dokazujejo tudi njeni prepisi posameznih odlomkov, ki se navezujejo nanjo, iz Nove revije.¹⁴³

15. Iz knjige Cerkev na Slovenskem, Ljubljana 1971 je iz vseh treh glavnih cerkvenoupravnih enot izpisala seznam župnij in duhovnij.¹⁴⁴

16. Janek Musek, Psihologija osebnosti,¹⁴⁵ Iz knjige je pridobila "zaporedni poimenski seznam raznih strokovnjakov, psihologov..."¹⁴⁶

O slovenski zgodovini je leta 1973 A. L. na dopustu v Dobrni zapisala v svoj dnevnik: "Še sedaj so vidni pogosti gradovi - oziroma ostanki nekdanjih srednjeveških gradov, ki spominjajo in dokazujejo dolgotrajno in težko obdobje naših prapra-pra predhodnikov tlačanov in njihovih borb za

¹³⁹ Verstva sveta. Enciklopedija verstev v zgodovini človeštva. Cankarjeva založba, Ljubljana 1977.

¹⁴⁰ Ljubljana, 7. 2. 1988, Podpis A. L.

¹⁴¹ Zgodovina Slovencev. Cankarjeva založba, Ljubljana 1979.

¹⁴² Berta Golob, Ljubi Slovenci in njihova materinščina, sobotna priloga Dnevnika, z dne 5. nov. 1983.

¹⁴³ Prepis iz Nove revije št. 52/53, str. 1375, 1387, 1388. Prepis iz Nove revije, št. 65/66, str. 1706, 1707. Prepis iz Nove revije št. 35/36, str. 308.

¹⁴⁴ Prepis: Seznam cerkva in njih zidava v koprski škofiji na Primorskem; Župnije in duhovnije mariborske škofije; Župnije in duhovnije ljubljanske Nadškofije. Čas prepisovanja: 18 - 21. julija 1980. Cerkev na Slovenskem. Provincia ecclesiastica Slovena in Ljubljana 1971. julija 1980. Letopis 1971 (stanje 1. junija). Sestavil Zdravko Reven s sodelovanjem dr. Maksa Miklavčiča, Rafka Lešnika, dr. Jožefa Meška, Ivana Kobala st. in drugih sodelavcev.

¹⁴⁵ Janek Musek, Psihologija osebnosti, Ljubljana 1977.

¹⁴⁶ Izpiski za to knjigo niso pripeti k izpisom zgodovinske narave ampak so ostali posebej.

¹³¹ Alan Bullock: Hitler. Slika tiranstva, Ljubljana 1963. Zbirka Bios. Prevedla Boris Verbič in Branko Vrčon.

¹³² Laura Fermi: Mussolini. Cankarjeva založba, Ljubljana 1966, prev. Vladimir Naglič.

¹³³ Tudi tu manjka letnica izdaje knjige. Harrison E. Salisbury. 900 dni. Obleganje Leningrada. založba Borec, Lj., Prev. Marko Selan.

¹³⁴ Izpiski navedene knjige poleg drugih v posebni mapi, str. 1 (tipkopis), Lj. 1975.

¹³⁵ Winston Spencer, Churchill, Moja mlada leta. Nobelovci 30. Ur. Janko Moder. Cankarjeva založba, Lj. 1976.

¹³⁶ Frane Barbieri. Črna internacionala, Lj., 1956. Natisnila Celjska tiskarna v Celju.

¹³⁷ Ljubljana, 27. dec. 1978, Podpisana lastnoročno A. L.

¹³⁸ Ljubljana, 20. jan. 1979.

osvoboditev izpod tlačanstva pod znano parolo "V boj za staro pravdo". Pa naj še kdo reče, da Slovenci nimamo zgodovine. Kakor pravijo, da je kratka ali še vedno predolga za vse, kar so naši predniki prestali pod tujimi osvajalci kar od kneza Koclja in kralja Sama dalje. Še vedno smo tu in bomo ostali na svoji zemlji."¹⁴⁷

Na prošnjo, naj opiše svoje življenje, pa je ob predstavljenih izpiskih, ki so navadno obsežni več deset strani, zapisala: "... Točno, zakaj sem to delala, ne vem? Mogoče, da sem bila vedno zaposlena, tudi verjetno. V glavnem pa sem to pisala z veseljem. Mogoče tudi zaradi tega, da bo to komu kasneje v pomoč pri branju le teh."¹⁴⁸ Ganljivo je spremljati silno voljo in pogum pri premagovanju naporov za delo, ki mu ne manjka sposobnosti, nekaj obrtnega znanja pa vendarle. Zavest o pomembnosti dokumentiranja se kaže tudi pri stalnem navajanju lastnega imena in naslova, marsikdaj tudi telefonske številke, drugi enako pomembni podatki pa sem in tja izpadejo. Snov navedenih knjig priča o želji po široki razgledanosti: "To ne berem zaradi lepšega, je treba malo preštudirati."¹⁴⁹ Komentarji k izvlečkom pa pričajo, da je imela pri tem pred očmi tudi morebitne druge uporabnike svojega truda.

3. Viri za lokalno zgodovino, etnologijo in še kaj

a) Temeljni zasuk v Albininem življenju je bila med drugo svetovno vojno njena zavestna odločitev za boj proti okupatorju: "Izhod iz mojega vaškega življenja je bila Osvobodilna fronta in kasneje NOB in NOV... Neverjetno se sliši, ali je res: zame je bilo prvič v življenju lepo, ko sem se nahajala v partizanih. Ves prosti čas, ki sem ga imela, sem brala in se učila in tudi pisala pesmice; četudi sem slišala govoriti, da pesmice niso za partizane. Ves čas v NOB nisem imela nikdar puške v roki, bila sem vaški, nato okrajni in okrožni aktivist Osvobodilne fronte, delovala sem v raznih organizacijah. Lepe spomine hranim na ta čas. Kako zavedni in predani so bili naši ljudje v Narodno osvobodilni borbi - enkratni."¹⁵⁰

Iz takega doživljanja partizanskega boja in aktivne udeležbe v njem je treba razumeti neprestano vračanje Albine Lapanja k temu obdobju slovenske zgodovine in njeno željo, da bi se v zgodovino pisju ohranile sledi tudi na kraje, dogodke in ljudi, s katerimi je bila sama usodno povezana v tistem času. Po lastnih besedah je podatke o tem

začela zbirati še v času partizanstva.¹⁵¹ Odkar je prišla v Ljubljano, se ji je polagoma nabiralo raznovrstno gradivo. V svojem Življenjepisju leta 1962 namenja svojim doživetjem iz druge svetovne vojne podrobno pozornost in potem se vrača k njim še nekajkrat v obliki pričevanja za javnost, le da imajo posamezni članki različne poudarke.¹⁵² Pač pa si pri tistih iz poznejšega časa že pomaga tudi z drugimi viri. Tako v prispevku Kako so volili v okraju Bukovo med NOB leta 1944 na koncu posveti dokaj prostora prav njim: "Vsi ti podatki so mi ostali v spominu. Nekaj pa sem jih tudi zapisala. Precej jih je vzelo konec nekje kraj gozda v Orehovski grapi v mali železni skrinjici. To skrinjico mi je dal Janez Mauri po domače Zakaukask v Orehku. V tej hiši sem bila večkrat; zaradi varnosti sem imela vedno vse dokumente skrite izven vasi v omenjeni skrinjici. Tako sem bila brez strahu, da jih dobi sovražnik v roke ob njegovem večkratnem vdoru v to skrito ali idilično lepo grapo. Skrila sem jo pod neko drevo. Ko sem jo leta 1960 po vojni iskala, je nisem našla. Malo predolgo sem čakala na to. Podatke o volitvah sem dobila na IZDG v Ljubljani. Datuma volitev v Orehku in Jesenici se razhajata z mojim spominom. Prepričana sem, da so bile volitve na Reki, Orehku in Jesenici 6. avgusta 1944 - prvo nedeljo v avgustu. Sicer pa mislim, da ni tako važen datum, saj je razlika le en teden. Za Zakojco pa gotovo drži ta datum."¹⁵³ Do virov je Albina L. prihajala tudi na številnih pogovorih in srečanjih, kakršno je bilo po sedemintrideset letih tisto, ko se je spet sešel petčlanski odbor SPŽZ iz Albinine rojstne vasi. Njena kronistka iz Ljubljane je o tem sestavila pravcati zapisnik¹⁵⁴ in podrobno zapisala njihove spomine, ki so jih navzoče v pogovoru lahko prijateljsko preverjale.

Svoje delovanje v Baško-Cerkljanskem okrožju je Albina L. popisala leta 1984 zelo sistematično, razčlenjeno s posameznimi razdelki in s poudarkom na objektivnem organizacijsko političnem delu, zato so osebna doživetja potisnjena v ozadje. V uvodu pravi: "Vsi ti podatki so pisani po mojem spominu in tudi po pripovedovanju nekaterih posameznih aktivistov. K navedenim virom so dopustne možne pripombe, oziroma dopolnila."¹⁵⁵

¹⁵¹ Glej op. 1, str. 2.

¹⁵² Albina Lapanja, Moji spomini iz Tolminskega za časa NOB. Prim. op. 105, Ljubljana 3. III. 1971.

¹⁵³ Albina Lapanja, Kako so volili v okraju Bukovo med NOB leta 1944 /Prepis in popravek/, Ljubljana, 1. febr. 1982, str. 6.

¹⁵⁴ Albina Lapanja, Zapisnik srečanja petčlanskega SPŽZ ali bolje bi bilo reči mladinskega odbora/ ker so bile razen ene tovarišice vse mladinke/ na Ponikvah na Tolminskem, ki je bil ustanovljen /maja ali junija 1943/. To prvo srečanje navedega odbora se je vršilo v Rakovcu pri Potarju dne 16. avgusta 1980.

¹⁵⁵ Albina Lapanja, Baško-Cerkljansko okrožje, Ljubljana, 4. 7. 1984, str. 1.

¹⁴⁷ Glej op. 14, 25. - 26. maj 1973.

¹⁴⁸ Glej op. 7, str. 7.

¹⁴⁹ Glej op. 71.

¹⁵⁰ Glej op. 7, str. 4.

Nato pod črto večkrat opomni na razhajanje posameznih virov ob kakem dogodku.

Poleg tega si je Albina L. prizadevala priti tudi do gradiva, ki so ga o njej znanih krajih uredili že drugi, tako njen rojak Leopold Hvala. Ta je napisal Kroniko Prosvetnega društva - Čitalnice na Ponikvah od njene ustanovitve leta 1901 dalje in je želel s tem spodbuditi praznovanje njegove sedemdesetletnice.¹⁵⁶ Tolminski muzej pa hrani na enaindvajsetih straneh opisan "razvoj NOB na področju vasi Ponikve, občine Most na Soči",¹⁵⁷ kar je Albina L. pohvalila: "... je veliko v njej povedanega," toda pred tem predlagala: "Ta prepis Kronike vasi Ponikve je treba komisijsko dopolniti in popraviti."¹⁵⁸

Potrpežljivo in vztrajno je Albina Lapanja zbirala gradivo, da se je naposled lotila pisanja zgodovine svoje rojstne vasi, (o čemer bo tekla beseda v naslednjem razdelku), ko pa jih je odrabila, jih je precej odstopila raznim ustanovam, tako Šolskemu muzeju, Inštitutu za novejšo zgodovino v Ljubljani in Inštitutu za slovensko narodopisje pri ZRC SAZU v Ljubljani. To izpričuje, da si je zavzeta pričevalka pridobila z branjem in samoraslim učenjem dokajšnjo profesionalnost v ravnanju z zgodovinskim gradivom. Seveda pa je v tem njenem ravnanju prepoznati tudi željo, da bi sadovi njenega truda ne obležali kot mrtev kapital, ampak bi našli svoje mesto tudi pri drugih avtorjih. To bi bilo za Albino Lapanja največje plačilo.

b) Albino Lapanja je, kot kažejo njeni odzivi nanjo, strašno prizadela smrt jugoslovanskega predsednika Josipa Broza - Tita. Sprva je očitno otrpnila, saj je njeno prvo pisanje v tej zvezi datirano: z enajstim majem 1980.¹⁵⁹ in začne se z besedami: "Danes je že en teden, ko je umrl "naš Tito" - naša velika in nepozabna osebnost; velikan dvajsetega stoletja. Inicijator in med glavnimi soustanovitelji neuvrščenih držav, med katerimi so bili trije glavni:

Tito - Nehru - Naser.¹⁶⁰

Danes ni nobenega več. Po opisu, kako so na ljubljanski televiziji posredovali novico o Titovi

smrti, sledi Albinin himnični slavospev "človeku, ki nam je dal svobodo, katere do tedaj nismo poznali, dal nam je dobo človeškega življenja, ki smo jo v miru in blagostanju preživeli..."¹⁶¹

Čez en teden, 18. maja 1980, je Albina Lapanja zasnovala nov spis z naslovom Kaj pomeni smrt tovariša Tita in ga končala 6. junija istega leta. Tudi tu je dikcija retorična in meji na kult osebnosti.¹⁶² Avtorica zagotavlja Titovemu spominu, da bodo državljani Jugoslavije varovali svojo domovino, se držali načel "bratstva in edinstva", vzgajali otroke v njegovem "Titovem duhu"; skratka, pisanje vedno bolj dobiva dikcijo predloge za političen govor in se dotika tako ZKJ kot politične avantgarde, samoupravljanja, neuvrščenosti. Nekatere besede iz nekdanjih Titovih govorov ji rabijo za navdih za samostojno politično razpredanje. Tu se pokaže stara Albina, politična aktivistka, le da se ob tej priložnosti njene misli razmahnejo daleč čez domače meje, ko je skrajno kritična do kapitalizma in enostransko zagledana v socializem. Komaj je dokončala ta političen traktat, se je Albina L. že čez dva dni lotila novega podviga. Začela je sestavljati ogrlico "kot niz biserov", kakor je poimenovala lastnosti, ki mu jih je pripisala po asociativni metodi in z metaforičnim izražanjem, kjer je na prvem mestu figura pretiravanja ali hiperbola, in to z velikimi političnimi konotacijami. Število teh asindetično nanizanih lastnosti je naraslo na, reci in piši, tristo šestinsedemdeset.¹⁶³ Vrhunec, ki mu zlepa ni para. Čez en teden je Albina Lapanja obnovila svojo spretnost aditivnega metaforičnega pisanja z variacijami na temo: Kaj nam je postal naš Tito po smrti.¹⁶⁴ Kako brez premisleka je pri tem ravnala, pričajo njene uvodne besede, da se "bolan štiri dolge mesece, dobesedno... boril s smrtjo za življenje človeštva". Za dokaz, kako brezmejno ga je cenila, nekaj naslovov, ki mu jih naklanja v slogu litanij: "Tito, ti si postal... nestrohnjeno srce jugoslovanskih narodov/ posmrtna svetovna trdnjava/ in si bil nedokončana simfonija socializma/ posmrtni junak vseh časov/ ... moja največja ljubezen - črni Afričan/ s svojo smrtjo še močnejši/ s svojo smrtjo popolnejši/ s svojo smrtjo organizator miru na svetu/ zmagovalac nad bodočimi vojnami/ večer/ lik duhovne nesmrtnosti/ kot nevidni duh med nami/ svetovna idejna pot/ nova ureditev sveta/ nedosegljiv smrtnikom/ neosvojen - nepremagan do smrti/ ... Triinpetdeset lastnosti te vrste se je potrudila A. L. izmisliti za dolgoletnega jugoslovanskega predsednika, a na

¹⁶¹ Glej op. 160, str. 3.

¹⁶² Tipkopis (18 strani) v arhivu Albine Lapanja, str. 1.

¹⁶³ Albina Lapanja, Lastnosti pokojnega tovariša Tita, nanižane kot niz biserov njemu v spomin. Spisala v času od 18. maja do 10. junija 1980 (tipkopis, 14 strani).

¹⁶⁴ Albina Lapanja, Kaj nam je postal naš Tito po smrti, Ljubljana, 10. 6. 1980 (tipkopis, 3 strani).

¹⁵⁶ Leopold Hvala, Kronika Prosvetnega društva na Ponikvah - Čitalnica, Ponikve jan. 1971, A. L. prepisala 20. okt. 1979 (tipkopis, 8 strani).

¹⁵⁷ Razvoj NOB na področju vasi Ponikve, občine Most na Soči, Albinin prepis ima datum: Ljubljana, 15. junija 1978 (tipkopis, 21 strani). "Marija Rutar je pred leti upravljala Tolminski muzej v Tolminu; ona ni pisala tega razvoja NOB na Ponikvah. Meni ga je pred leti posodila. In jaz sem ga prepisala. Angela Klinkon, ki je bila tedaj učiteljica v šoli na Ponikvah, ga je v sodelovanju vaščanov na Ponikvah pisala na stroj. To mi je sama povedala. Jaz pa sem iz tega gradiva dobila razne važne podatke pri mojem pisanju zgodovine." Glej op. 19.

¹⁵⁸ Glej op. 158, str. 21.

¹⁵⁹ Albina Lapanja, naslova ni, Ljubljana, 11. maja 1980. Tipkopis (3 strani) v arhivu avtorice.

¹⁶⁰ Glej op. 160.

koncu jo je bistro uganila: "Ako bodo dediči tvoje dediščine skrbeli, da jo bodo pravilno uporabljali, jim boš lahko tak ostal v spominu."¹⁶⁵

Toda vsi ti prekipevajoči izlivi Albini L. niso zadoščali. Svoje srčne stiske ob smrti maršala Tita je morala deliti z drugimi in tako svoje pisanje v tej zvezi očitno poslala staremu revolucionarju Ivanu Kreftu, ki ji v odgovoru daje priznanje zanj, upošteva njeno poštenost, ne kaže pa nobenega vzhicenja, prej kritičnost, vendar ji jo podaja zelo obzirno.¹⁶⁶

Preteklo je desetletje in ta čas se je marsikaj zgodilo. Tako ni naključje, da se je tudi Albina L. še enkrat kritično zaustavila ob nekdanjih pretiranih slavospevih in ob njih napisala naslednjo repliko: Kmalu bo šest let od smrti tov. Tita. Med tem časom sem večkrat brskala po teh dopisih in še danes ne znam dati odgovora na morebitno vprašanje nekoga: "Zakaj sem to napisala?" Mogoče bi bil moj najprimernejši odgovor: pisala sem ga zato, ker sem se nahajala ob smrti tov. Tita v težkem duševnem stanju, da smo z njim izgubili Velikega - enkratnega - čudovitega človeka. - Vse to, kar sem napisala, sem poizkusila, oziroma sem tudi verjela, da je res, ali mi je vedno neki tihi glas prišepetaval, da to ni vse tako resnično: da sem objokovala le mojo veliko željo, da bi bilo vse to res! Zaključek je bil, da sem vse tako napisala! - Ves ta dopis bom skupaj imenovala "Neuresničljiva politična pravljica". Tudi v to dvomim. Ne vem točnega odgovora. Mislila sem ga že večkrat sežgati, pa ga nisem mogla? Končno sem ugotovila, da škodovati ne more nobenemu."¹⁶⁷ Šele zdaj je razumljivo, zakaj je omenjenim prispevkom ob Titovi smrti priložen list, kamor je Albina L. lastnoročno napisala: neuresničljiva Politična Pravljica. 4 priloge. v Ljubljani 11. 2. 1990.¹⁶⁸

c) Poleg tega hrani Albina Lapanja še raznotero gradivo, ki bi utegnilo priti prav za obdelavo raznih etnoloških tem, bodisi z rodbinsko problematiko, ko gre za pošto bratov in sester ter sorodnikov, med katerimi je "nuna" (mačeha) na posebnem mestu, in šest albumov fotografij (od poroke njenih staršev naprej). Za raziskavo raznih drugih medosebnih stikov prihaja v poštev druga korespondenca Albine Lapanje od leta 1945 naprej, osebne in uradne narave. Za preučevanje zdravstvene kulture v preteklih petdesetih letih so pomembni Albinini dokumenti o invalidnosti (hrani vso dokumentacijo v zvezi s priznanjem statusa osebnega vojnega invalida) in zdravniški izvidi, (od leta 1960 dalje). Na novo je spet začela pisati

dnevnik 1. junija 1961. Tega dne je bila Albina Lapanja operirana in vrnilo se ji je upanje, da bo spet lahko hodila.

Komu od ustreznih raziskovalcev bi prišla prav škatla z dokumentacijo o mesečnih prejemkih (odrezki prejete pokojnine) in izdatkih (elektrika, plin, telefon) in za obravnavo gospodinjstva tudi dokumenti in računi za nakup tehničnih pripomočkov. Za študij stanovanjske kulture je na razpolago več map dokumentov v zvezi s stanovanjem Albine Lapanje (dokumenti o lastništvu, potrdila o plačilu vzdrževalnine itd).

Na širši prostor se nanašajo razglednice, ki jih je A. L. prejela po vojni in uredila po abecednem redu krajevnih imen in seznam mest, vasi, krajev, voda, otokov, ki jih je začela vpisovati v poseben zvezek formata A4 leta 1968 in nehala leta 1975, vendar ne popolnoma, ker je tudi potem še zapisala kakšen podatek. Na naravo se nanaša tudi njen herbarij. Vse to bi bilo koristno gradivo za študij geografskega obzorja in znanja o naravi.¹⁶⁹

Seveda pa je glavna pozornost Albine Lapanje usmerjena v zgodovino, o čemer pričajo tudi njeni shranjeni osebni dokumenti v zvezi z zaposlitvijo in njenim političnim delovanjem, izrezi iz časopisov s članki o pomembnejših političnih dogodkih, in celo rubrike Zgodilo se je (od sept. 1972 - okt. 1979), vabila na razne proslave in končno gradivo, s pomočjo katerega je Albina Lapanja pisala zgodovino svoje rojstne vasi.

Zgodovina Ponikev

"To je moja življenjska naloga,"¹⁷⁰ je zapisala Albina Lapanja, misleč na pisanje zgodovine svoje rojstne vasi Ponikve na Tolminskem. Delo ima tri dele; prvi obsega obdobje od 1192-1942, drugi del leta 1942-1943, tretji del leta 1943-1945 in četrti del obsega statistiko padlih v drugi svetovni vojni in vseh v njej udeleženi tako ali drugače. "To delitev so narekovali pogoji, v katerih se je vsa ta leta nahajala Primorska, prav tako tudi vsa Tolminska, kamor pripadajo tudi Ponikve," pravi avtorica.¹⁷¹ V pojasnilu svojim sorodnikom, kako naj ravnajo s tem njenim življenjskim delom in kako naj ga berejo, pa Albina Lapanja razkrije marsikatero ozadje svojega truda ob njem, zato ji je vredno prisluhni: "Starejši zgodovinski podatki so večinoma vzeti iz Tolminske zgodovine Simona Rutarja.¹⁷² Nato se ustavi ob temah, za katere želi, da bi

¹⁶⁵ Glej op. 165.

¹⁶⁶ Pismo Ivana Krefta, Ljubljana 6. 8. 1980.

¹⁶⁷ Albina Lapanja, Pojasnilo in pripombe k spisu, Ljubljana, 11. II. 1990.

¹⁶⁸ Prim. fotografijo.

¹⁶⁹ Primerjaj ustrezne vprašalnice za Etnološko Topografijsko slovenskega etničnega ozemlja. Seznam gradiva, ki ga še hrani Albina Lapanja, je uredila Zdenka Primožič, Škofja Loka, 14. 6. 1992.

¹⁷⁰ Glej op. 1, str. 2.

¹⁷¹ Albina Lapanja, Nekaj zgodovinskih podatkov iz Ponikve na Tolminskem (I), Ljubljana 1983 (tipkopis), str. 2.

¹⁷² Albina Lapanja, Napotilo k branju Zgodovinskih podat-

jih kdo še natančneje obdelal. Ob terenskem gradivu pa nadaljuje: "Nisem prepričana, če so vsi ti podatki točni in resnični, ker jih večji del izvira iz ljudskih govoric oziroma sem le te dobila osebno in ustno od raznih vaščanov, za katere pa nimam pismenega potrdila o resničnosti teh podatkov. Pri zbiranju le-teh sem imela veliko težav; čas je napravil svoje in isti ljudje so mi te dogodke različno tolmačili. To je prišlo predvsem v poštev pri podatkih med II. svetovno vojno - med NOV in NOB."¹⁷³ Avtorica nato dodaja vrsto napotil za branje vsakega od navedenih štirih delov posebej, vendar so to bolj že nova dopolnila in odpiranje novih vprašanj. Njim je dodati tudi širše primerjalno o nedeljskih šolah Slomškovega tipa na primer na Štajerskem in "šolah za silo" na Tolminskem, o katerih govori po Simonu Rutarju Albina Lapanja na več mestih.¹⁷⁴ Na koncu tega pisanja avtorici spet privre na dan igriva hudomušnost, menda iz veselja nad opravljenim delom, hkrati jo preveva tudi občutek zmagoslavja, ki ga imenitno poveže s svojim nekdanjim konspirativnim imenom. Na kraju osem strani dolgih napotkov za branje je dvojno podčrtana beseda: konec. Takole ga komentira samorasla Tolminka: "Kratek je konec, le nitka tega konca je bila dolga. Zmaga! - 44 let mojega skromnega dela je v tem pisanju, ki ga imaš, dragi bralec pred seboj. Pri tem branju Ti ne zavidam ničesar, ker sama sem pri tem potegnila najdaljši del! Nitka je bila namreč elastika!"¹⁷⁵ Nato nagovarja dva svoja sorodnika, ki jima je zapala to delo: "Če bo po mojih željah, bosta vidva tista, ki bosta to spravljalna v življenje ali smrt. Gotovo mene tedaj ne bo več med zemljani. Vseeno pa mi ni, kako sem opravila svojo enkratno življenjsko dolžnost. Pogoji za to so bili slabi, upam, da je uspeh vsekakor večji. Ne podcenjujta me pri tem delu, jaz življenje gledam zviška, in sem prepričana, da sem uspela."¹⁷⁶ Koliko ji je bilo do tega, da bi njeno prizadevanje ne bilo v prazno, dokazuje tudi dejstvo, da je sklenila en izvod svoje zgodovine prepustiti znanstveni ustanovi, kar je pospremila s prav kratko obrazložitvijo.¹⁷⁷ Zato je, posebej naprošena¹⁷⁸ podrobneje orisala

nastajanje svojega "amaterskega pisanja", kot pravi sama,¹⁷⁹ in to tiste skrivne vzvode, ki ustvarjalca krepijo, da vztraja pri zamišljenem delu. Takole piše Albina Lapanja me drugim: "Že kot otrok sem rada prebirala in prepevala naše lepe slovenske pesmi. Mlajšim sestricam in bratcem sem si izmišljala povestice, nekaj sem si zapomnila iz prebranih knjig - povesti ali pa sem tudi sama kaj dodala, pa je nastala pravljica. Tudi otroške doživljaje sem večkrat zapisala. - Ko sem hodila v partizanih po naših lepih krajih sem spoznavala mnogo ljudi in oni so mi nehote, ko sem se z njimi pogovarjala, rinili svinčnik v roke in sem začela pisati. Rekla sem si, zdaj je čas, da moram kaj zapisati v moj mali blok, ki sem ga imela vedno pri sebi, za moje morebitno bodoče delo. Izgubljenega se res ne da nadoknaditi ali tudi staro drevo požene mladiko, veliko mi ta mladika ni rodila, nekaj pa le. - Sedaj, ko pišem te vrstice, imam pred seboj, vsaj upam, da dokončane zgodovinske in polzgodovinske podatke moje rojstne vasi na Ponikvah na Tolminskem. Doga leta sem zbirala te podatke in pri tem delu sem imela veliko težav in tudi prisrčnih srečanj z nekdanjimi partizanskimi družinami, ki so mi bili med NOB zelo dobri in tudi sedaj so mi veliko pomagali z različnimi podatki ali z nasveti, kje jih bom lahko dobila. Ob nabiranju teh podatkov sem peš prehodila vse kraje na Primorskem od Cerkljanskega do Bovca in Tolmina vse do Kopra po različnih vaseh. Ljudje so mi radi pomagali po svojih močeh ali čas je marsikaj zabil in je šlo v pozabo. Zakaj sem sploh začela vse to pisati? Toda ko sem enkrat začela, nisem mogla več nehati; nekaj skrivnega me je gnalo dalje pri tem. Končno sem si vzela to pisanje kot mojo življenjsko dolžnost in nisem odnehala. Prepričana sem, da pisana beseda dalj časa ostane kot le izgovorjena. Sedaj mi za vse moje delo ni žal. Nekaj sem tudi jaz pripomogla k ohranjanju zgodovine teh krajev."¹⁸⁰

Nato avtorica sistematično povzema vse tri dele zgodovine in na koncu dostavlja: "V več primerih pri statističnih podatkih so poleg seznama priloženi še nekateri nerazčiščeni primeri. - Za objavo le teh jih bo nujno potreba še razčistiti. Meni osebno niso bili dosegljivi vsi ti podatki. - V mojem osebni arhivu je še nekaj pisanih podatkov o posameznikih, ki so delovali za NOB med vojno. Ne vem, ali so vsi ti podatki napisani izčrpno. Najbrž pa ni bilo nobene hiše, ki bi ne bila med NOB prizadeta. - Mislím, da bo dodatno to moje pisanje nekoliko osvetlilo moj namen pri pisanju teh zgodovinskih dogodkov.

kov iz vasi Ponikve na Tolminskem od leta 1192 - 1945 /in dalje/, Ljubljana, 21. junija 1987, (tipkopis, 8 strani), str. 1.

¹⁷³ Glej op. 173.

¹⁷⁴ Glej op. 173, str. 2.

¹⁷⁵ Glej op. 173, str. 8.

¹⁷⁶ Glej op. 176.

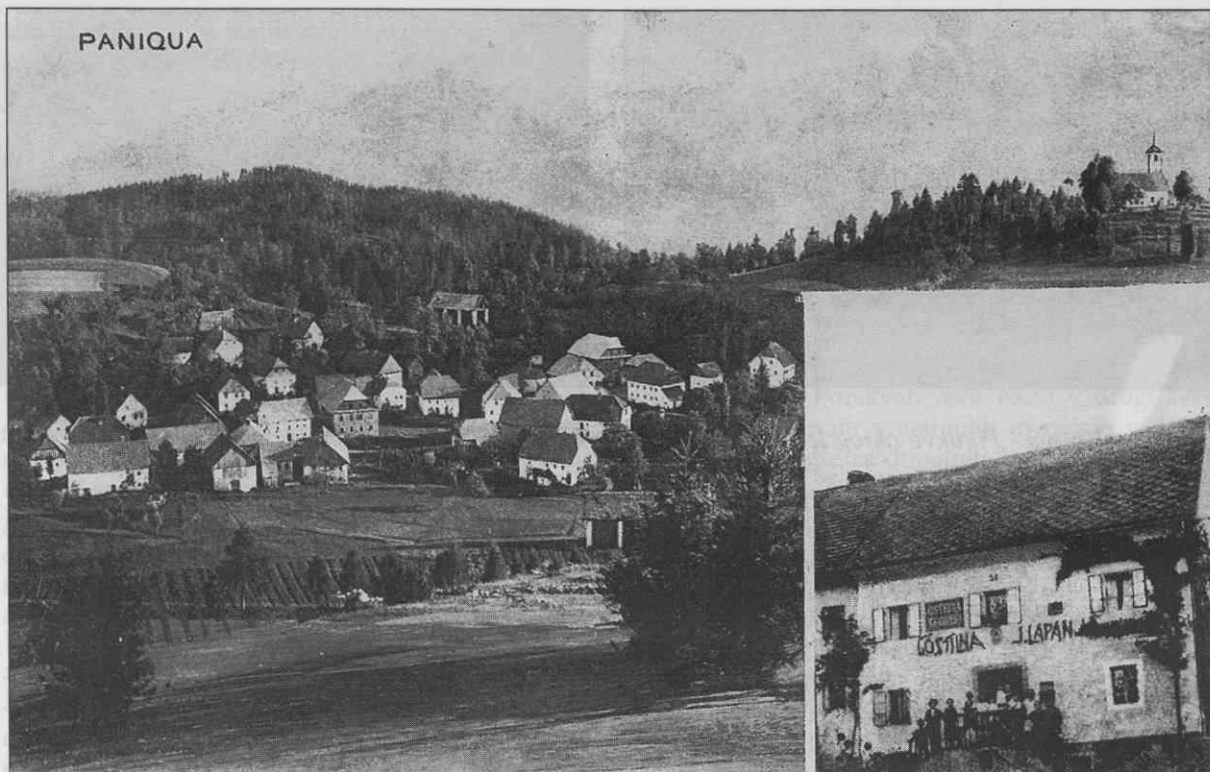
¹⁷⁷ "To moje amatersko pisanje sem oddala Inštitutu v nadaljnje preučevanje teh zgodovinskih dogodkov kraja Ponikve na Tolminskem. Pisani so po mojem spominu in po zbranem gradivu. Napisala sem jih zato, ker sem želela, da jih prikažem tako kot sem jih sama doživljala. Pisala sem zato, ker 'pisano ostane'. In to v našem miljeju, v Ljubljani, 3. oktobra 1988. Albina Lapanja.

¹⁷⁸ Od strani avtorice tukajšnje obravnave.

¹⁷⁹ Glej op. 178.

¹⁸⁰ Albina Lapanja, Dodatni dopis k oddani zgodovini Ponikve na Tolminske. Ljubljana, 18. nov. 1988 (tipkopis, 6 strani), str. 1 - 3.

PANIKVA

Sedaj, ko sem ga zaključila, čutim v sebi nekakšno razbremenitev dolžnosti, ki sem si jo sama sebi naložila in me je težila dolga leta tega pisanja. - Mislim na zaključku tega pisanja, da nisem z njim nobenemu škodovala, ampak kvečjemu koristila."¹⁸¹

Prvi del Zgodovine Ponikev obsega osemindeset strani, drugi sedemindvajset, naslednji dvainštirideset stani, četrti del pa nima tekočega straničenja. Na začetku avtorica razgrne svoje gledanje na zgodovinopisje v velikem in malem: "Tako kot se piše zgodovina velike države ali dela sveta, se piše zgodovina malega kraja ali vasi. Čim večja je država, o kateri piše zgodovina, toliko več malih krajev jo sestavlja. ... Marsikateremu zgodovinarju bodo tudi zgodovinski podatki te male vasi pomagali pri njegovem ustvarjanju zgodovine večjih krajev in večjih, pomembnejših zgodovinskih del. Zgodi se, da se mnogokrat prav velika dejanja odigravajo v majhnih, celo zakotnih krajih. V drugi svetovni vojni je vladala vsepovsod grozotna morija, junaštva malih krajev in ljudi pa so bili neprecenljiva."¹⁸² Iz nadaljevanja je videti, da je bila avtorici za pisanje tega dela osnova predvsem druga svetovna vojna, v kateri je sama aktivno sodelovala. "Namen pisanja teh zgodovinskih podatkov je, da se mladi rod te vasi seznanj s pre-

teklostjo svojega rojstnega kraja, na katerega naj bo upravičeno ponosen," pravi Albina Lapanja in skuša biti pri tem nepristranska: "... opisano pa bo dobro in slabo. Kdor bo to bral, naj sam presoja. Verjetno bo šele bodoča ljudska tehtnica pravična."¹⁸³ Nato gre avtorica k samemu predmetu, pri katerem si na začetku pomaga s Simonom Rutarjem, potem pa upošteva že tudi ljudsko izročilo,¹⁸⁴ se opira na avtopsijo, kar vse pod črto dokumentira. Gradivo je razčlenila na razdelke z naslovi Zgodovinski podatki o cerkvi na Oblačnem brdu, Povezava Ponikev z glavnimi mesti, Podzemeljske jame, Gradnja ceste iz Idrije pri Bači na Ponikve, Ustanovitev in razvoj osnovne šole na Ponikvah, Kronika osnovne šole Ponikve /eno razrednica/ lj. šola, Stanje šolstva na Ponikvah med obema vojnama, Poimenski časovni raspored službojučega učiteljstva na Ponikvah med obema vojnama 1918 - 1943, Sodelovanje slovenskega učiteljstva na Ponikvah v kulturno-prosvetnem delu vasi, Seznam in opis dela duhovnikov na Ponikvah v letih 1862 - 1945 pri šolskem in kulturno prosvetnem delu, Duhovniki na Ponikvah od leta 1861, Kultura in prosveta Ponikev, Požar Ponikev, Arhitektura vasi, Nekaj statističnih podatkov iz Ponikev, Nekaj primerov iz Ponikev, od kje izvirajo imena "po domače" vulgo, Čiščenje stanovanj, Kle-

¹⁸¹ Glej op. 181, str. 6.

¹⁸² Glej op. 172, str. 1.

¹⁸³ Glej op. 172, str. 2.

¹⁸⁴ Glej op. 172, str. 3 - 4, 5.

Košnja - Ponikve okrog leta 1927

kljarija na Ponikvah, Razvoj trgovine in gostiln v tej vasi, Poštna nabiralnica na Ponikvah, Kmečko življenje na vasi: Smučanje, Ustanovitev in razvoj kulturno-prosvetnega društva Čitalnica na Ponikvah od leta 1901 do 1927, Obnovljeno delo kulturno-prosvetnega društva "Čitalnica" po prvi svetovni vojni pod Italijo, Ustanovitev knjižnice in njeno sodelovanje, Razvoj petja na Ponikvah, Politično življenje na Ponikvah pod Italijo, Upravno-politično življenje na Ponikvah pod Italijo od 1918 do druge svetovne vojne, Razvoj županstva Logaršče-Pečine in Ponikve od konca 19. stol. do 1927, Po aneksiji na Primorskem /prisilna priključitev/, Ustanovitev mlekarske zadrage na Ponikvah, Živinoreja-gospodarstvo, poljedelstvo in razno, Socialni problemi v vasi - nezaposlenost, Spremenjene socialne razmere po končani drugi svetovni vojni, Tihotapstvo-kontrabant, Žganjekuha, Ranocelništvo na Ponikvah Živinozdravstvo, Britje in striženje v vasi, Šivilje in krojači, Socialna skrb revežev in ostarelih ljudi, Izdelovanje lesene obrti in kmečkega orodja, Tesanje lesa, kuhanje olja, Žganje apna in razno, Seznam izgovorjave nekaterih starejših, še ohranjenih besed na Ponikvah; nekatere od teh imajo podobne tudi v okoliških vaseh, Nekaj je starejših in večinoma pozabljenih ponikovskih navad, Še nekaj končnih podatkov iz Ponikev (o vaških slikarjih op. M. S.). Še nekaj starih pesmi, ki so jih napisali vaščani iz Ponikev.¹⁸⁵ Ta zvezek svoje zgodovine končuje Albina Lapanja z besedami: Te zgodovinske podatke Ponikev sem skupaj spravljala dolga leta. Marsikateri, ki mi je pomagal pri delu tem, ni več med živimi. Dala sem vanje mnogo naporenega dela. Nekateri podatki so pomanjkljivo opisani zaradi objektivnih razmer. Toda v glavnem so pisani s pomočjo predanih aktivistov in na podlagi raznih pisanih dokumentacij. Vsi ti tukaj zbrani podatki bodo gotovo v pomoč bodočemu zgodovinarju, ki mu bodo prišli v ro-

Člani prosvetnega okrožja ob eni izmed prosvetnih tekem

ke.¹⁸⁶ Vsak razdelek zase je skrbno oblikovan, vprašljiva pa je njihova razporeditev, Vsekakor so najbolj pomembni med njimi tisti, ki se opirajo na avtentične terenske vire in je tako avtorica otela gotove pozabe veliko vaškega izročila.

V uvodu drugega dela tukajšnje Zgodovine Albina Lapanja ponovi statistične podatke o prebivalcih Ponikev: "Med obema vojnama je bilo na Ponikvah okrog 500 prebivalcev. Ta vas je znana še za časa Italije kot kulturno razgibana; od konca prve svetovne vojne leta 1918 pa do leta 1927 se je to življenje razvijalo precej svobodno z odobrenjem tedanjih oblasti. Od tedaj dalje pa je ista oblast z zakonom prepovedala vsa kulturna in prosvetna delovanja v slovenščini, prenehalo je javno, dalje pa je delovalo po danih možnostih na skrivaj (v ilegali/ do pričetka delovanja Osvobodilne fronte."¹⁸⁷ Posamezni razdelki tukaj: Prva povezava z Osvobodilno Fronto, Akcija "Gonars" leta 1942 poleti, Ustanovitev odbora OF na Ponikvah leta 1942, Ustanovitev mladinskega krožka na Ponikvah, Sestanek sklican na pobudo župnika Komaca, Organizacijski uspehi odbora OF in mladinskega krožka, Odhod v partizane na Ponikvah pred razpadom Italije, Ustanovitev odbora SPŽZ v vasi, Na Ponikvah ustanovljena vojaška postojanka novembra 1942, Posebne težave organizacije Osvobodilne fronte v vasi, Delovanje vojaške postojanke na Ponikvah, Poslednja največja mobilizacija moških na Ponikvah aprila 1943, Razne aretacije iz Ponikev pred razpadom Italije, Relejna postaja karavla števil. 1, Vojaško in politično stanje Ponikev tik pred razpadom Italije, Razpad Italije, "Osmi september 1943",¹⁸⁸ Avtorica na koncu upravičeno prizna: "Tema ni nova, ampak predelana."¹⁸⁹ Tretji del Zgodovine Ponikev zajema čas od razpada

¹⁸⁶ Glej op. 172, str. 88.

¹⁸⁷ Albina Lapanja, Zgodovina Ponikev 1942 - 1943 (II), Ljubljana 1984, (tipkopis) str. 1.

¹⁸⁸ Glej op. 188 (tipkopis, 27 strani).

¹⁸⁹ Glej op. 188, str. 27.

¹⁸⁵ Glej op. 172 (tipkopis, 88 strani).

fašistične Italije do konca druge svetovne vojne (8. sept. 1943 - maj 1945): "Prvotno veselje ob razpadu Italije se je kmalu poleglo ob trpkem spoznanju, da je res prava svoboda še daleč. Bežečo italijansko vojsko je zamenjala druga še hujša "nemška" na čelu s Hitlerjem in SS enotami, ki so naglo sejale strah in trepet, še hujši od preživetega ... Planota kakor tudi Ponikve so nekako uživali to okrnjeno svobodo še do petnajstega novembra 1943 ... Vsak dan so prihajala iz doline različna poročila o njih gibanjih; nahajale so se že po vsej Baški grapi do Mosta na Soči in v Tolminu, tako rekoč je bila obkoljena vsa Planota. Z vojaškega stališča gledano so bile Ponikve najbolj izpostavljene sovražnim enotam na Planoti; "kar naenkrat so se pojavile sredi vasi brez vednosti vaščanov, od katere strani so prišle."¹⁹⁰ Nato sledi razčlenitev gradiva s posameznimi razdelki, katerih naslovi nakazujejo njihovo problematiko: Organizacijska ureditev na Ponikvah po razpadu Italije, Sovražno propagandistično delovanje Be-ga na Ponikvah, Vojaške edinice na Ponikvah in po vsej Planoti, Darilyna akcija borcev NOB za Novo leto 1944, Kulturna dejavnost med NOB na Ponikvah, Poslovanje osnovne šole med NOB v vasi, Prede-lovanje volnenih žimnic v razna oblačila borcem NOV, Napad na sovražno postojanko na Kneži, Petindvajsetega januarja 1944 so prišli Nemci na Ponikve požigat, Bombardiranje Ponikev in Pečin, Sovražna nemško-italijanska enota zažgala Jurcovo hišo in še prej vse oropala, Petega marca 1944 zločin na Pečinah pri Podlogarju, Seznam najaktivnejših oziroma prizadevnejših družin med NOB na Ponikvah, Družine iz Ponikev, ki so med NOB izgubile več kot enega člana, Zbiranje "Posojila svobode" na Ponikvah dne 29. maja 1944, Napad na Baško grapo 30. 31. Divizije IX. korpusa. junij, julij 1944, Spet obisk sovražnikovih enot na Ponikvah - tri aretacije, Dalje nekaj manjših akcij do konca leta 1944, Razne sovražnikove akcije na Ponikvah leta 1945, Nemški način delovanja v odnosu do vaščanov v tej vasi, Zadnji zaključni del zgodovine Ponikev - Prve svobodne volitve: v Krajevne NOO, Prve volitve v Kr. NOO na Ponikvah, Gospodarsko stanje vasi: med NOB, Epilog - Sklepna beseda!"¹⁹¹ Končno je prišel "Petnajsti maj" leta 1945 in grozote vojne so počasi pričele toniti v pozabo. Domove so obnavljali, hlevi so se počasi polnili z živino in tudi hrane je bilo kmalu dovolj. - Le človeških žrtev se ne da pozabiti - mogoče sčasoma preboleti. Pregovor pravi 'najboljši zdravnik je čas,' to bo končno držalo. Nič več ni streljanja, mir in svoboda sta zavladala po domovih, toda s priokusom žalosti, da smo dolgo

čakali nanjo in jo drago plačali! - Tega ne bomo nikdar pozabili in svobodo bomo čuvali!"¹⁹² Za datumom tokrat Albina Lapanja le litotično pristavi: "Pripomba: To je moje dolgo-letno delo."¹⁹³

Četrty del vsebuje razne sezname in številčne podatke, tako "Seznam borcev NOV na Ponikvah od 1941 - 1945, sledijo podatki o edinem španskem borcu s Ponikev in o enem talcu, Seznam borcev 'Slovenske čete', 2698 tehnično preskrbovalnega polka 7. Ameriške armade, Seznam Prekomorcev v NOV v II. svetovni vojni, Seznam zapornikov na Ponikvah za časa med II. svetovno vojno, Seznam interniranih na Ponikvah med NOB v drugi svetovni vojni, Seznam preminulih in raznih v drugi svetovni vojni (gre za dopolnila k prejšnjim Seznamom), Seznam požganih poslopij na Ponikvah med NOB in NOV v drugi svetovni vojni."¹⁹⁴ Na koncu vsakega posameznega dela je Albina Lapanja po stari navadi zapisala datum in svoj natančen naslov. Iz tega se vidi, da je zgodovino pisala v letih 1983 - 1984, vendar jo še pozneje dodelovala, zato je enemu od Seznamov na koncu dodala: "Naj ne moti bralca, da so v vsej tej zgodovini različni datumi zabeleženi; to je nastalo zaradi tega, ker sem vso to zgodovino pisala dolga leta. Jaz imam nanje simboličen spomin."¹⁹⁵

Kot aktivno udeleženko v partizanskem gibanju je razumeti Albino Lapanja, da je pozorna predvsem na podvige njegove vojske in obravnava druge formacije Slovencev v tem času za reakcionarne, saj v času nastajanja njene Zgodovine drugačna interpretacija medvojnih dejstev niti ni bila mogoča. Vendar pa ni nikjer zaslediti osebnega gneva do tistih, ki so se odločili drugače, kakor se je bila sama. Še celo dopušča, da je moglo biti tudi v njenih lastnih vrstah kaj zgrešeno. "Vas je veliko pretrpela; čeprav se je v njej dogajalo marsikaj slabšega, je končno zmagala pozitivna stran. Veliko se je o njej govorilo slabega in se pri tem nehote pozabljal na njene dobre strani. V mojem osebnem arhivu je še nekaj pisanih podatkov o posameznikih, ki so sodelovali za NOB med vojno. Najbrž pa ni bilo nobene hiše, ki bi ne bila med tem časom prizadeta. - Statistični podatki so trden dokaz, koliko je vas sodelovala in žrtvovala med vojno - revolucijo. Mislim, da je to vas lažje razu-

¹⁹² Glej op. 191, str. 42.

¹⁹³ Glej op. 191, str. 42.

¹⁹⁴ Albina Lapanja, Ponikve na Tolminskem /Statistika/ Skupni seznam sodelujočih na Ponikvah v NOB in NOV 1941 - 1945, Ljubljana, 10. avgusta 1987/ Kazalo: 1. Na Ponikvah partizanov; 2. Pobelglih partizanov; 3. Španski borec; 4. En talec NOV; 5. Slovenske čete - seznam borcev; 6. Seznam prekomorcev - borcev; 7. Seznam zapornikov NOB in NOV; 8. Seznam interniranih na Ponikvah; 9. Seznam krajših aretacij; Skupno vseh. Skupno požganih poslopij .../

¹⁹⁵ Albina Lapanja, Seznam preminulih in raznih v drugi svetovni vojni, Ljubljana 10. avgusta 1985 - glej op. 195.

¹⁹⁰ Albina Lapanja, Zgodovina NOB Ponikev 1943 - 1945, Ljubljana 1984 (tipkopis, 42 strani), str. 2.

¹⁹¹ Glej op. 191, str. 42.

meti, kakor pa odpuščati, ker soditi nimamo pravice in ne moči. Težki časi so bili, kjer pa se je dogajalo dobro, je vedno tudi nekaj slabega vmes. Ta NOB, oziroma revolucija je naglo sodelovala in največkrat, ko so bili ljudje postavljeni pred dejstvo - ni bilo časa za razmišljanje, so morali naglo ukrepati, včasih tudi napačno. To vse se je dogajalo v času krute vojne.¹⁹⁶ Nato se avtorica grenko zamisli v sodobno dogajanje leta 1988, ko nadaljuje: "Ampak, kar se danes dogaja pri nas, niso več napake, ampak zlonamerno delovanje. So napad na naše žrtve oziroma na njene cilje. Naš cilj je bil pravična zmaga in končna svoboda, ne pa to, v kar sedaj drvim. - Našega Slovenskega jezika ne bomo nikdar zatajili. Kdor svoje poreklo in narodnost zataji, je kakor drevo brez korenin."¹⁹⁷

4. Osebno doživljanje procesa za osamosvojitve Slovenije

Ponuja se tudi enkratna priložnost, da iz dnevnika Albine Lapanja strnjeno podoživimo z njo dogajanja zadnjih nekaj odločilnih let, ki so privedla do osamosvojitve republike Slovenije. 7. avg. 1989 je sprejem amandmajev k tedanji slovenski ustavi v njenem dnevniku takole pokomentirala: "Veliko kokodakanja, malo jajc. Pa še res je!" ... 20. nov. 1989 je vladalo soglasje: "Zelo se bojimo napovedanega mitinga v Ljubljani 1. dec. 1989." Na ta dan pa se je krepila iz besedami: "... bodimo združeni, delovni, ponosni, neuklonljivi in pošteni in nepopustljivi. Zmagati mora razum. In delo - brez dela ni jela." 22. dec. istega leta je bil za nekdanjo članico KPS,¹⁹⁸ pomemben dan: "Sama presenečenja in spremembe. Čas se naglo spreminja in tudi mi z njim. Mogoče gremo nekateri še pred njim. Vršni se 11. kongres ZKS, uvodni govor je imel predsednik ZSK in mi je spravil solze v oči, kaj sem doživela. Nisem nikdar mislila, da se bo to vse tako naglo odvijalo. ... Bila sem partizanka in tudi član Zveze komunistov. Lepo je bilo in hudo. Marsikaj sem sama doživela in razmišljala o vsem tem, kar je danes govoril tov. Kučan. Moralo je do tega priti. Toda srečna sem, da sem to doživela. Na raznih napakah, ki sem jih videla in tudi sama doživela, sem samo čakala, kdaj pride do tega razčiščenja. Upam, da se bo s strpnostjo vse uredilo. ... Hlapci Srbov in nikogar nočemo nikdar več. Enakopravni hočemo biti ostalim republikam. Pika..."¹⁹⁹ Spomladi leta 1990 Albina L. spet opisuje

dogajanje ob volitvah. Prav mikavna bi bila primerjava, kako jih je doživljala in opisovala tiste med vojno leta 1944²⁰⁰ in "prve, po danih možnostih demokratične volitve", kakor jih je sama okarakterizirala in dodala: "Počasi bo bolje, ne pa kmalu. - Kmalu bo še slabše - ni druge pomoči. - Študiram, kaj in kako bom volila. Moram dobro premisliti."²⁰¹ In dan volitev 8. april 1990: "Deževen dan ves dan, brez mraza. Zgodovinsko važen dan za Slovenijo. PRVE SVOBODNE DEMOKRATIČNE VOLITVE V SLOVENIJI. Čeprav deževen dan je bil zame res praznični dan. Z veseljem, a ne popolnoma brez bojzani oziroma prikritega tajnega strahu sem šla na volitve. Kaj bom volila in kako bom volila, toda ko sem se vračala z volitev, sem se počutila olajšano in sproščena. Res te volitve so bile res naše in sproščene, brez pritiska in strahu so mirno in dostojanstveno potekale. Imeli smo na izbiro polno kandidatov različnih strank. Res, tega si nisem mogla predstavljati."²⁰² 2. maja je glede na sočasno politično vrenje zapisala v dnevnik: "V bodočnost, bližnjo in daljno gledam nekoliko z upanjem in še bolj s skrbjo, kako se bo vse razvijalo. Bom močna po možnosti. Držimo skupaj in bodimo pošteni in močni." Žalno slovesnost za pobite v Rogu je nekdanja aktivistka Osvobodilne fronte komentirala pietetno: "Črna maša za vse žrtve II. svetovne vojne je bral ljubljanski nadškof dr. Alojzij Šuštar. Bilo je zbranih prek 20.000 ljudi. Slovesna in pomembna zbranstvo toliko ljudi je potekala častitljivo in mogočno. Brez hrupa in žrtja. Bilo je skromno in slovesno. Moramo gledati v bodočnost brez maščevanja, kar se je zgodilo pred petinštiridesetimi leti, ne moremo spreminiti."²⁰³ Devetindvajsetega novembra 1990 se domisli: "Obledeli državni praznik rojstva nove Jugoslavije. Vse je žalostno in v težkem političnem stanju. Bo že bolje!?"²⁰⁴

Triindvajsetega decembra 1990 je izpisala z velikimi črkami: PLEBISCIT USPEL. Danes se izrekamo za neodvisno samostojno Slovenijo. Volitve oziroma izrekanje za ta veličastni dogodek zasledujem ves dan po radiu in televiziji. Poteka vse v redu in dostojno... Srečna sem, nimam nobenega, s katerim bi naj delila to srečo. Mogoče je tudi to velika sreča. Mislim, da imam dovolj globine, da bom vase vsrkala to veliko Srečo." Sledijo podatki o izidu plebiscita, čemur so dodane besede: "Temelj za obstoj Slovenije je postavljen. Dalje s pametnim vodstvom, znanjem, sposobnostjo in pridnim delom. V skupnosti je moč. Vztrajni bomo."²⁰⁵

¹⁹⁶ Albina Lapanja, Pripombe k celotnemu gradivu te zgodovine, Ljubljana, 9. aprila 1988.

¹⁹⁷ Glej op. 197.

¹⁹⁸ Albina Lapanja, dnevnik od 7. avg. 1989 - 14. 9. 1991 (rokopis) A. L. je na lastno pobudo izstopila iz Partije leta 196 ...

¹⁹⁹ Dnevnik, 22. 12. 1989.

²⁰⁰ Prim. op. 104.

²⁰¹ Dnevnik, 15. 3. 1990 - 7. 4. 1990.

²⁰² Dnevnik, 8. 4. 1990.

²⁰³ Dnevnik, 8. 7. 1990.

²⁰⁴ Dnevnik, 29. 11. 1990.

²⁰⁵ Dnevnik, 23. 12. 1990.

Za podkrepitev svoje odločitve si Albina L. daje duška s svojim imenom iz partizanskih časov: Zmaga. Na Štefanovo 1990 se veseli slovesne razglasitve rezultatov plebiscita.

2. junija 1991 je na ekranu gledala prvo zaprisego slovenskih vojakov. Bodoča slovenska vojska. In prvi vlak je odpeljal skozi novi predor pod Karavankami ... ali Slovenija se prebuja in odpira svetu. Tu smo!²⁰⁶

24. junija 1991: Pomembne politične čase doživlja Slovenija. Slovenija bo postala jutri zvečer samostojna država po dolgih letih trpljenja in zaničevanja. Moramo biti vsi močni in predvsem ponosni na ta važen zgodovinski čas. Veliko stvari se dogaja, nisem že več upala, da bom res doživela te spremembe. ... Še bo hudo, a počasi bo boljše. Sami svoj gospodar bomo končno postali.

25. 6. 1991: ... Zelo malo sem spala tudi ponoči. Bala sem se srbske vojske. JLA nam ne želi dobro. Slovence so imeli namen uničiti. Upam, da se jim ne bo to posrečilo. Slovenija je postala popolnoma suverena država. Upam, da ne bo vojne. Zelo se je bojim. Že dve vojni sem dala skozi, kar živim. Mislim, da je dovolj. Proglasitev samostojne Slovenije je trajala tri ure od 18. - 21. ure. Čudovito sta govorila oba predsednik Predsedstva Slovenije Milan Kučan in predsednik Izvršnega sveta Lojze Peterle.

27. 6. 1991: Včeraj so letala preletavala Ljubljano in Slovenijo, nekaj po 20^h so letala močno brnela nad Ljubljano. Kakšna letala in katera in zakaj? Verjetno sovražna, srbska? Dvoumno. Zdelo se je kot počastitev Ljubljane?!

Danes je bilo rahlo oblačno in soparno. Spala sem slabo. Tako rekoč je Slovenija okupirana od lastne armade, ki ni več vredna dosedanjega naslova JLA. Za vse, kar je Slovenija naredila dosedaj, ni nobenemu škodovala, le sužnji nočemo več biti, svoje lastne države ne bomo pustili nobenemu nepoklicanemu ... Zelo zelo je bil vroč dan, pa ne le vremenski, ampak avioni - streljanje ...

28. 6. 1991: Po radiu sama žalostna poročila. Ves dan sem preživela v nemirnem stanju. V Sloveniji je vojna. Napadla nas je Jugoslovanska armada in postala zelo kruta.

29. 6. 1991: Bila sem pri Marici peš. Nazaj sem se pripeljala z avtom, le eno postajo sem hodila peš. Zvečer uredila Dnevnik. Govorila sem z našim slovenskim vojakom, ki mi je priskrbel vožnjo z avtom.

30. 6. 1991: Danes je bil težek in mučen dan. Dobro sem spala. Okrog 9^h pa je napovedal radijski reporter, da so iz Beograda odletela letala in da naj bomo pripravljeni: za sireno, ki se je oglašila okrog 9^h, jaz je nisem slišala. Slišala sem šele

drugo, ki je napovedala konec nevarnosti. Odpravila sem se, da grem spodaj v klet, na stopnicah pa sem srečala stanovance, ki so se že vračali iz zaklonišča. Konec dober, vse dobro.

2. 7. 1991: Lep sončen dan. Žalosten. Borbe so na Golovcu in v Krakovskem gozdu. Te kraje so bombardirali danes. Bila sem brez kosila. Brala sem Dnevnik, ležala za mizo. Nekaj po 14. uri je močno počilo. In kmalu sirena. Alarm. Prvič v življenju sem bila v zaklonišču. Tega še nisem doživela. ...²⁰⁷

Tudi naslednje dni Albina Lapanja vnaša v svoj dnevnik politično temperaturo tistih usodno odločilnih dni in si daje poguma zase in za ves slovenski narod s spodbudnimi vzkliki.

17. julija 1991: Letalski promet ukinjen od JLA za 3 mesece. Ali je to 3 mesece odložitve urejanja zadev slovenske samostojnosti?

18. julija 1991: Ob 3/4 na 23. uro je bilo v Beogradu sprejeto, da gre v treh mesecih jugoslovanska vojska iz Slovenije. Približuje se Svoboda. ...

21. julija 1991: Težke čase preživljamo. Vse je narobe.

26. julija 1991: Jaz sem šla v Mladinsko knjigo in sem kupila knjigo Vojna za Slovenijo.

Albina Lapanja - Nerezine 1968

²⁰⁶ Dnevnik, 2. 6. 1990.

²⁰⁷ Dnevnik, 24. 6. - 2. 7. 1991.

28. julija 1991: Sedaj berem knjigo Vojna za Slovenijo. Je zanimiva. Zgodovinska in dokumentarna. Tudi slovenski narod - ljudstvo se zna boriti, če je potreba in ta je bila. Borili smo se za svoj obstoj oziroma za preživetje. Tujega nočemo, Slovenije ne damo. Vsi narodi imajo pravico do svojega obstoja. Ne mislimo se uničiti. Narod, ki druge tepta, bo sam uničen.²⁰⁸

13. septembra 1991: Žalostno je življenje, ki ga doživljamo. Upam, da bo minilo in bodo nastopili lepši dnevi. Sicer pa je vse življenje ena sama borba, v katerem smo zmagovalci ali premagani.

14. septembra: V Mladinski knjigi sem kupila knjigo 100 osamosvojitvenih dni ...²⁰⁹

IV. Refleksija

Že vseskozi je opazati pri Albinu Lapanja ne le njeno veliko delavnost in težnjo po sistemiziranju podatkov, ampak tudi neprestano notranje razmišljanje o vsem, kar počne. Refleksivna plast njene osebnosti je bila v dotedanji obravnavi na stranskem tiru, tu pa ji je posvečena osrednja pozornost.

a) Ob opazovanju v pomlad prebujajoče se narave ji misli pohite v otroška leta in svoje življenje primerja z rožo, ki "ni zadovoljna le s tem, da jo zalivaš, tudi ona potrebuje ljubezni. Pa ta roža, ki si jo jaz mislim, je bolj srečna od mene. Le malo kedaj ji primanjkuje vode, tj. hrane. Jaz pa sem bila mnogokrat v navedeni dobi lačna tudi kruha, ne le ljubezni ... Ko danes, ko imam za seboj 60 let življenja, gledam nazaj to prehojeno pot, se mi zdi, da nisem bila nikdar enaka omenjeni roži, ampak bolj 'črnemu trnu', ki le redko cveti ali ne umrje. Vztraja v svoji skromnosti kraj gorskih stezic ali pa tudi še v redkem grmu ob plotu kraj bivališč - vasi na deželi. Samemu sebi se zdi ne bogljen in mu je hudo, ker ima občutek, da se ga vsak boji. Tudi njegovo belo cvetje mu ne more omiliti njegove bodeče zunanosti. Spominjam se, da sem še mala deklica enkrat spomladi, ko še ni bilo mnogo cvetja, hotela utrgati ta lepi beli cvet pa sem se zbodla, da mi je pritekla kri. Ujezila sem se nanj in šla jokajoč domov. Toda predno sem prišla od njega dalje, mi je bilo žal, da sem se jezila na ne bogljeni 'črni trn', ko pa ni ničesar kriv. Vrnila sem se k njemu in gledala njegove bele cvetove, kot da se mu oprostam. Kaj pač on more, če je bodeč? Jaz pa sem si nato mislila, prav imaš, da bodeš, ti vsaj rož ne bodo trgali. Tudi jaz jih nisem nikdar več. Spomnila sem se tega dogodka enkrat kasneje v življenju, ko sem na neki kulturni prireditvi v domači vasi deklamirala pesem 'Črni trn' Simona Gregorčiča, to pesem še vedno znam na pamet. Črn trn (pa) še vedno lepo in očuvan

cveti, ker se ga vse boji. Ni privlačen, ampak samo lep. Ko sem šla nato proti domu, mi je prišlo na misel, da sem tudi jaz nekoliko podobna temu črnemu trnu. Noben ga ne mara, ker bode, namesto da bi ga hodili vsaj gledat in bi ne bil ves dan sam v plotu. - Takoj se mi je zdelo čudno, zakaj sem se mu primerjala. Saj jaz ne bodem, saj jaz nočem nobenemu nič hudega. To občutek biti brez mame, to ve le tisti, ki je nima. Ne, mene se ni noben bal kot ubogega črnega trna, mene so ljudje imeli radi, toda že s tem, da so me milovali, so me drugače gledali kot druge otroke. To mi je bilo hudo in tega jaz nisem marala. Ne vem, zakaj? Hotela sem le imeti mamo, tako kot druge punčke v vasi. Ali zahtevam kaj preveč, se je motalo po moji glavi. Toda ne mame in ne odgovora nisem dobila.²¹⁰

Albina Lapanja zna včasih svoje misli in razpoloženja izraziti s prav enkratno primero. Nočno nevihto v opisu takole podoživlja: "Ob bliskanju, je okno kar zagorelo, groza pa me ni bilo, zdelo se mi je veličastno. Počutila sem se ob tem doživetju tako majhna, da sem bila kot mravlja v postelji."²¹¹ Spet drugič se izpoveduje: "... le to vem, da sem vedno bolj navezana na naravo in se mi zdi vsak njen del, bodisi roža, trava - bilka ali droben kamenček itd. čudovit. Narava sama je vse tako lepo uredila, da ima človek vsega na razpolago."²¹² Kaže, da Albino Lapanja privlačijo predvsem mogočne skrivnostne sile narave. Razmišlja o potresih in drugih naravnih pojavih, proti katerim je človek nemočen, čeprav jo sicer usodno uničuje.²¹³ Zato ni naključje, da ji ob preletu afriških puščav misli in čustva vzvalovijo: "Ti pusta in gola narava. Kaj vse skrivaš v svoji notranjosti. Kdo ve, koliko starih kultur si že pokopala vase. Tvoja sedanja oblika je le skorja vsega pokopanega dogajanja. ... Kamenje, puščavski pesek, nizka podrast, redka drevesa, usahle struge in vmes zelene oaze ter redke vode, vse se zliva v naravno veličastno harmonijo. Na tiho prepeva v svoji skrivnostni lepoti."²¹⁴

b) Že izvirna primerjava same sebe s cvetovi črnega trna kaže, da Albina Lapanja veliko premišlja o sebi. Zaveda se primernega zaposlovanja duha, da bi ohranila voljo in moč za življenje, zaveda se pomena, da se osvobodi tistega, kar jo iz preteklosti obremenjuje: "Ni vse balast, česar si se sprostil in rešil, rešil si se tudi dobrih stvari, odložil si jih tako na dostojno mesto, ker jih ne rabiš več. Dal si jih, kamor praviloma spadajo, v svojo življenjsko shrambo. ... Kamor pa se boš občasno še vračal in se začasno vdajal spominom

²¹⁰ Glej op. 14, 8. maj 1973.

²¹¹ Glej op. 74 - 9. avgust 1970.

²¹² Glej op. 14, - 24. maj 1973.

²¹³ Glej op. 14, - 28. maj 1973.

²¹⁴ Glej op. 86, str. 5 - 6.

²⁰⁸ Dnevnik, 3. 7. - 28. 7. 1991.

²⁰⁹ Dnevnik, 29. 7. - 14. 9. 1991.

preteklosti. Jaz tako rekoč nimam ničesar odveč, le pregled moram napraviti nad mojo preživeto notranjo duševnostjo.²¹⁵ Tu avtorica samostojno prihaja do spoznanj, ki spominjajo na predpostavke duhovnih vaj in globinske psihologije.²¹⁶ S ponosom gleda na prehojeno življenjsko pot in prepričana je, da ima tudi trpljenje svoj smisel. V njem "se človek jekleni in postane močan." "Saj je le res, da te brezskrbno življenje marsikdaj zanese."²¹⁷ Stalno poudarja, da le močna volja človeka varno vozi skozi življenje. "Ko sem šla zvečer spat, sem prav o tem premišljevala. Toda ko so me ponoči spet napadli komarji, sem se res bala, da bo moja trdna volja popustila."²¹⁸ Spet ji prihaja na misel primera o roži, tokrat o že razcveteli, ki jo presadi vrtnar in v njenem primeru je bila ta vrtnar "revolucija". "Ta presaditev je bila tudi meni po volji. Pričakovala sem jo podzavestno, 'kaj pričakujem' in zavestno, da nekaj pričakujem. Ta zavestni del pričakovanja se je uresničil in moje dotedanje življenje vsaj nekoliko izpopolnil. V nadalje sem imela več možnosti, oziroma sploh možnosti, da sem vsaj nekoliko mojega notranjega življenja izkoristila. Zame pa je bilo vse to že precej kasno. Ujela sem le zadnji del voza."²¹⁹ Kljub silnemu prizadevanju, da bi premagala preteklost, Albina Lapanja vedno znova premaguje bolečina, da ni mogla prav obračati svojih talentov.

Na pragu tretjega življenjskega obdobja Albine Lapanja ni zapustila njena sposobnost reflektiranja: "Starost, ako je po sreči, da jo sploh dočakaš, je že sama po sebi bolezen. Je tako rekoč usledina preživetega življenja. Usledina z malo razliko je vedno usledina. Toda včasih se najdejo v njej tudi biseri. Ako jih v moji ne bo, vsaj ne bo smrdela. Bo pa v njej gotovo mnogo nepognanih kali. Čas za poganjke je pomlad - mladost. Ako bodo kali moje mladosti ostale še vidne - zaznavne v usledini mojega življenja, bom zadovoljna. Mogoče bo v njej kdo našel moje pravo življenje. Ali kam sem zašla. Nič zato. Moje življenje je samo moje ... Ta dan je moje življenje. Spet je drobec te ure odpadel. Bližam se koncu dneva - neizbežnemu. Dan ni dolg, še krajše se mi zdi moje življenje. Zdi se mi, da sem se zelo naglo pričela starati. Kot da nisem bila nikdar dorasla. Kot da sem prišla iz otroštva kar v zrelo starostno dobo ..."²²⁰ Primera življenja z dnevom ni nova, že iz svetega pisma jo poznamo, a je na novo doživeta, zato deluje sveže. Izredno subtilno opazuje zamišljena kronistka tudi

proces umirjanja spominov, človekovega dejanja in nehanja: "Kadar gledam na vsa ta preživeta dogajanja iz neke gotove oddaljenosti, se mi zdijo tako majhna in nepomembna, da skoraj ne morem verjeti, da sem jih mnogokrat le s težavo premagovala. Ako vse to primerjam veliki ladji, ki stoji mogočna zasidrana v zalivu, se mi zdi, da je enako z mojimi doživetji. Ko to ladjo gledam, ko izplove na morje, je vedno manjša, enako je tudi z mojimi doživetji. Starejša ko postajam, bolj bledijo in postajajo nepomembni ... Toda ena razlika pa je v tej primerjavi. Naše življenjske težave se nam zdijo res manjše sedaj, ko se jih spominjamo za nazaj. Toda iz spomina nam ne bodo ušle, dokler bomo živeli, tako kot oddaljujoča se ladja. Izginili pa bomo mi vsi kot ladja in naši spomini z njimi. Na naše težave pa bodo vsi pozabili in počasi tudi eden na drugega, ko bomo zapovrstjo odhajali v neskončnost. Toda to je zakon narave, kateremu se ne izogne nobeden. Smo pač popotniki v večno se presnavljajočem vsemirju. Odšli bomo, kakor smo prišli z nerešenim vprašanjem, od kje smo in kam gremo. Le to vemo, da moramo umreti in dati prostor mlajšim, kakor so ga nam dali naši predniki ..."²²¹

c) "Če bom že morala umreti, naj bi naglo," pravi Albina Lapanja, a se hkrati še pogaja za življenje: "Toda prej želim marsikaj, marsikaj ustvariti in napisati."²²² Mladim v spodbudo, naj se oprijejo možnosti, ki se jim ponujajo. Veliko razmišlja o mladih generacijah in niso ji všeč očitki, ki letijo nanje, kako udobneje živijo kot so tiste pred njimi: "Najbolj grešimo napram mladim, ker govorimo, kaj ima danes, ko mi tega nismo imeli. Tudi mi imamo danes mnogo od tega. Da pa nismo več mladi, tega ni mladina kriva. Ako pa imamo vsi vsega na razpolago, imamo zaradi tega, ker je tehnika napredovala ..."²²³ Zavzema se, da bi ji bili starejši prijateljski "sogovorniki, ne govorniki", ji biti "sopotniki, ne vodje grup" ..., "saj se dogajajo primeri, ko mlad človek postane star in je še vedno podrejen. To ni ne normalno in ne pravilno. Eden drugemu se moramo umikati in to vsestransko."²²⁴

č) Neposredna kot je lahko v svojih dnevnikih, Albina Lapanja pribije: "Kdor govori - zakaj le živim, ne misli nič, kaj govori, ali pa je navaden butec. Na to se da v nedogled odgovarjati in vedno imeti prav. Prvi odgovor bi se glasil: živeti je zanimivo, ker je enkratno."²²⁵ Nato doda še devetinsitridset odgovorov na vprašanje, zakaj živim?

²¹⁵ Glej op. 74, - 20. avgust 1970.

²¹⁶ Prim. Ignacij Lojolski, Duhovne vaje, prev. R. Grafenauer, Ljubljana 1982. Odabrana dela K. G. Junga, Novi Sad 1984.

²¹⁷ Glej op. 74 - 21. avgust 1970.

²¹⁸ Glej op. 218.

²¹⁹ Glej op. 74, - 22. avgust 1970.

²²⁰ Glej op. 74 - 26. in 28. avgust 1970.

²²¹ Glej op. 74 - 28. avgust 1970.

²²² Glej op. 74 - 15. ali 16. avgust 1970 (v prepisu ena stran vmes manjka in tako tudi datum 16. avgust).

²²³ Glej op. 223.

²²⁴ Glej op. 14 - 17. maj 1973.

²²⁵ Glej op. 74, 7. in 20. avgust 1970.

Dokaze, zakaj se spleča živeti, podaja z njej ljubo tehniko naštevanja, ki oblikuje figuro kopičenja. Ob začetku doživljanja, da se življenje izteka, se ga krčevito oklepa, iz zavesti, da (še) ni izpolnila svojega življenjskega poslanstva: "Pa še nekaj let bi rada živela in še kaj napisala. - Občutek imam, da moram malo moje zaprto neizkoriščeno in večkrat preveč neutešeno življenje vsestransko nekomu zaupati. Saj ne rečem, da je bilo ravno prazno. Mogoče je bilo bogato in pestro v trpljenju in željah po nedoživetem ... imam še marsikaj urediti na tem enkratnem - edinstvenem potovanju. Še želim potovati po naši vseirski obli, zemlji. Več kot bom videla, bolj bom pripravljena in oborožena za poslednje potovanje. Tudi jaz moram izvršiti nekaj usodnega poslanstva."²²⁶ Hudo ji je, ob retrospektivi njenega življenja, ker "na tem enkratnem potovanju nisem dosegla vseh točk kot bi jih sicer pod drugačnimi pogoji ... Vseeno pa ne bom nikdar rekla, da se ne spleča živeti. Spleča se tudi črn kruh jesti, ne samo bel. Spleča se iti tudi na krajše potovanje. Kaj vse se spleča, je res zelo relativen pojem."²²⁷ Na vprašanje, ali je vredno živeti, pritrjuje s čez petdesetimi odgovori.²²⁸ Hkrati s takšno ljubeznijo do življenja se pojavlja tudi intenzivno zavedanje smrti. Poudarjeno je, "da govoriti o smrti, se ne pravi 'igrati z ognjem', ampak biti junak, ki se že vnaprej sprijazni z neizpodbitnim dejstvom. Samo enkrat je življenje zanimivo in lepo ... in tudi umrje se samo enkrat."²²⁹ Na eni strani se avtorica postavlja, da ji verjetno prihaja na misel smrt, ne zato, ker se je boji, ampak ker se zaveda, da je bolje pogledati dejstvu iz oči v oči,²³⁰ si v trenutkih prizadetosti priznava, kako zelo jo pretrse vsaka smrt, težko jo preboli in le s težavo jo vzame za nekaj neizogibnega.²³¹ Prejkone je stalno navzočnost tega vprašanja pri Albinu Lapanja pripisati dejstvu, da se je morala že v ranem otroštvu soočiti z izgubo mame.

Vendar spet prevlada v njej njena močna volja, ki ji ne dovoljuje podleči mehkim čustvom in v tej zvezi odločno zapiše: "Da, upam, da bom znala umreti, dokazala bom s tem, da znam trpeti, da naučila sem se živeti. Kdor pa zna živeti, zna tudi umreti - ne žalostno zaradi tega, ker mora umreti, ampak veličastno, ker je dovršil svoje poslanstvo, ki ga istočasno zapušča živečim. ... Komu bom jaz oddala, kar bom imela, ne vem?..."²³²

d) S tem smo prišli do problema, ki ga vsebuje koren sam - in iz njega izhajajo samota, osamljenost, samskost, ... Albina Lapanja ne spregleda,

ki izhajajo iz naštetih samostalnikov in v njenem razmišljanju dobijo pomembno mesto. Na eni strani jo položaj samosti napravi svobodno, po drugi strani pa jo teži: "Vsak človek ima svojo voljo. In mislim, da kdor je v moji bližini, ni prisiljen biti. Jaz sama zase pa vem, da sem med njimi srečna. Med njimi dobim moči za mojo notranjost, ki pa je res nekaj samo mojega."²³³ "Vajena sem biti sama ..." se krepi, vendar se po drugi strani raztoži: "Vedno hodim sama po tej zemeljski krogli. Ali se bom kdaj naveličala? Ne, nikdar! Se ne smem. S tem bi bil zame konec vsega. Mi ne sme biti dolgčas, saj je svet tako pester in vse to je tudi zame. Le poslužiti si moram sama. Gotovo je zame tako najbolje. Ne glej na dobrote in ugodnosti drugih, glej raje na njih težave, skrbi. Tako boš srečna, mimo vsega dobrega in hudega boš vodila svoj življenjski čolnic dalje ...?"²³⁴ Tu in še kje deluje Albinino razmišljanje, kot da ima pred sabo vzorec Marka Avrelija.²³⁵ Na to asociacijo avtorica odgovarja presenetljivo suvereno: "Da poznam Marka Avrelija in vseč mi je."²³⁶

Kaže, da ima Albina Lapanja posebno lastnost, da o kakem pojavu prav sistematično razmišlja, dokler mu v okviru svojih možnosti ne pride do živega. Tudi ob njenem položaju bi se dalo tako sklepati: "Tako sem sama, da sem končno še srečna. Saj si znam življenje urediti, izpopolniti njegovo praznino. Mnogo razmišljam in upam, da bom nekaj od tega tudi napisala. Ako mi bodo kaj objavili, je vprašanje. Bom pisala pa za naslednike. Nekaj bom morala napisati, da se bom vsaj malo razbremenila. Nekomu se moram zaupati. Ljudje imajo vsak zase dovolj težav in ne rabijo še mojih. Ker sem osebno sama, bom napisala kar imam v sebi. Moj dnevnik je tako ljubezniv, da mi tega ne odkloni ... Ker nimam osebne lastne družbe, se pa lahko pogovarjam s teboj. Verjetno sem rojena za sama biti in sem mogoče le mislila, da bi morala biti žena in mati. Narava je mogoče prav naredila, da je tako. Jaz bi ne mogla tako preprosto živeti sedaj."²³⁷ Čez dva dni je problem osamljenost spet privrel na dan: "Meni se zdi, da sem vedno v mojem življenju iskala preveč. Imela sem v resnici prevelike oči. Vse, kar sem videla, se mi je zdelo, da ni zame ali pa da jaz nisem tega vredna. Res je tudi to, da sem imela in imam še sedaj manjvrednostni kompleks. Ker sem ostala sama, neporočena, imam občutek, da sem v nenehni borbi za obstoj same sebe. Občutek imam, da človeška

²²⁶ Glej op. 74 - 13. avgust 1970 in op. 14 - 1. maj 1973.

²²⁷ Glej op. 74 - 13. avgust 1970.

²²⁸ Glej op. 74 - 14. avgust 1970.

²²⁹ Glej op. 14 - 29. maj 1973.

²³⁰ Glej op. 14 - 1. maj 1973.

²³¹ Glej op. 14 - 13. maj 1973.

²³² Glej op. 14 - 1. maj 1973.

²³³ Glej op. 74 - 23. avgust 1970.

²³⁴ Glej op. 74 - 26. julija 1970.

²³⁵ Glej tudi op. 14 - 29. maj 1973. Prim. Dnevnik cesarja Marka Avrelija prev. Anton Soure in Kajetan Gantar, Ljubljana 1988.

²³⁶ Prim. op. 19.

²³⁷ Glej op. 74 - 13. avgust 1970.

družba gleda nepravilno na ljudi, ki so samski. Oni so že od narave prikrajšani za celoto. Lahko rečem mirne duše, da se počutimo manj vredni člani človeške družbe, oziroma se nahajamo v neki nevidni - nenehni borbi za enakovredno mesto v njej. S tem, da smo sami, smo prikrajšani za družinsko življenje, ne zanikajte mi vi, poročeni egoisti, res smo prikrajšani za veliko. Obstoj življenja je v družbi. - Neporočen človek, lahko trdim, da ne živi normalnega življenja. Njegovo življenje je enostransko, zaneseno, občutek ima, da hodi po brvi brez ograje. Išče ravnotežje in v tem iskanju zamahne včasih predaleč. - Končno bi dala še eno primerjavo. Neporočeni so kakor kolesarji, ki vedno vozijo sami in če kdo pride v bližino, kmalu izgine dalje. - Poročeni pa so kot avtomobilisti, ki se mogočno vozijo po širokih cestah življenja. Ponižujoče gledajo na kolesarje kraj ceste, ko jih brezobzirno prehitvajo in špricajo z občestno navlakom.²³⁸ "Moram potrpeti, ker sem pač sama - nezaščitena," na drugem mestu oceni Albina Lapanja svoj položaj, ki ji je prinesel naslov "prijazna samotarka",²³⁹ za svoj rojstni dan si sama nabere cvetja.

Drugič se loti svoje osamelosti drugače: "Skoraj mi je bilo danes malo dolgčas in to je žalostno, da ne vem, po komu. Tu okrog je tako lepa okolica, da ne smem tega dopustiti ... Vsak ima svoje težave in skrbi, nekateri jih ohranijo zase, molče trpijo, drugi spet jih zelo radi pripovedujejo drugim. Pač vsak po svojem značaju."²⁴⁰ "Pa saj ne morem reči, da sem sama," se tolaži naslednje dni, "koliko vsega imamo okrog sebe. Nemogoče je biti nekemu sam." Ko naniza celo vrsto življenjskih zgodb, Albina Lapanja konča s posmehom na svoj račun: "Ne vem, kaj naj še napišem na kraju tega mojega razmišljanja, ko sem se tako na dolgo razgovorila v teh vrsticah. Rekla sem namreč uvodoma, da sem raje sama zase, sedaj pa sem toliko stvari povedala. Tudi jaz se rada pogovarjam in mnogokrat so mi v življenju rekli, da veliko govorim, noben pa se ni poglobil v to: koliko ur pa jaz prebijem sama? Toda človeška bit ali življenje samo je večkrat tudi krivično. Najprej se loti tistega, ki nima obrambe, se pravi človeka, ki je sam."²⁴¹

e) V svoji resnicoljubosti Albina Lapanja ne zamolči še druge razsežnosti umikanja ljudem: "Kar malo preveč sem sebična, ko se skrivam v lastno notranjost in se jim, da ne rečem, bojzljivo odmikam. Bojim se poslušati njih težave, saj jim itak ne morem nič pomagati, mene pa bi vse to živčno

obremenjevalo in posledice tega bi nobenemu ne koristile, meni pa škodovale. Da ne pomislim predvsem tudi na to, da je največkrat le majhen del vsega tega, kar slišiš, resnica. Toda poslušati težave, je resni del ukvarjanja z ljudmi. Ko pa se tako hitro primeri, da nehote slišiš razne marnje, prazno govoricenje ki človeka ne zabavajo, ampak največkrat še bolj duševno obremenijo, postaneš žalosten, ko spoznaš njihov nesmisel. Pa niti ne samo to, vse to rodi tudi mnogo gorja, ker beseda da besedo in prepričevanje z njegovimi posledicami je neizbežen. Zaradi tega se raje umaknem in grem v naravo sama."²⁴²

Spoznanje resnice je eno temeljnih zahtev Albine Lapanja. Sredi vojne vihre, ko je iz neposredne bližine v strahu opazovala mimoidoče Nemce, ki so puščali za seboj ogenj in kri, se ji je izvil na dan: "Jaz bi rada živela - da bi resnico spoznala;/ le to pa je težko spoznati - ker si jo vsak po svoje tolmači!/ Jaz pa bom pazila na to, da bom resnico spoznala;/ da me nihče več varal ne bo/... / Zakaj je resnico težko najti?/ Ker se je vsak ogiblje/ in je noben noče priznati;/ jaz pa bi rada resnico spoznala/ in si po njej življenje uravnala!/²⁴³ Leta 1947 preizkušena Tolminka retorično zagotavlja: "Ni moči, ki bi zakrivala resnico. Zakaj? Ker je resnica najmočnejša. V resnici moč je in ljubezen,/ kamor človek se zateče beden; /pri njej se okrepi vsak,/ ki k njej nameri svoj korak!"²⁴⁴

f) O ljubezni govori Albina Lapanja zelo konkretno, ne v kakih romantičnih meglenicah: "Ljubezen je bila osnova življenja, je sedaj in bo morala biti tudi v bodoče. Brez ljubezni ni družine, brez zdrave močne družine ni človeške družbe./ Zakon med dvema spoloma je nujen za obstoj družbe na kulturnem nivoju nad živalmi. Človek je vsekakor najbolj razvito živo bitje na svetu in tega se mora tudi v dejanjih zavedati. .../ Žena, dekle, ženska sploh, ki vse razda, je kot prazna škatla. Še vedno je in bo skrivnost zanimiva in lepa. Brez nje tudi žena nima bodočnosti."²⁴⁵ Drugič izvemo: "Nekateri ljudje so ljubezni potrebni, drugi pa vredni ... Ljubezen ni vedno enaka in tudi ne vedno pravična. ... Torej ni lahko z njo pravilno razpolagati. Imeti dober odnos, vsaj znosen, to pa je nujno. Brez teh pogojev je nemogoče uspešno nadaljevati svojo življenjsko pot. Moraš pa jo, ako ni drugače. Živ si in nimaš pravice tega pota nasilno ukinjati. Jaz, akoravno sem sama, imam precej dobrih prijateljev v splošnem pomenu te besede, zato sem prepričana, da bom moja

²³⁸ Glej op. 74 - 15. avgust 1970 in op. 14, 24. maj 1973.

²³⁹ Rubrika: Znanca iz sosednje ulice - Albina Lapanja, Nedeljski dnevnik, 30. januarja 1983, str. 5. (avtor Miran Sattler).

²⁴⁰ Glej op. 14 - 24. april, 6. in 24. maj 1973.

²⁴¹ Glej op. 14 - 24. maj 1973.

²⁴² Glej op. 242.

²⁴³ Glej op. 51, str. 6.

²⁴⁴ Albina Lapanja, Nekaj mojih starih literarnih izpiskov iz raznih blokov (tipkopis), Prepisala 22. 10. 1977 v Ljubljani.

²⁴⁵ Glej op. 74 - 2. avgust 1970.

življenjsko pot uspešno nadaljevala in zaključila.²⁴⁶ Kaj ji pomeni ljubezen, skuša Albina Lapanja prikazati na primeru Ljubljane. "Bliža se zopet moja Ljubljana, srčno ljubljena," se poigra z besedami, zato pa je drugje bolj eksplicitna: "Ljubljano ljubim bolj kot rojstno vas. Tam sem se samo rodila in mnogo slabega doživela. Toda spoštovati moram mojo rojstno vas. Ljubezen pa je nekaj drugega. Ljubiš le to, kar je res ljubezni vredno. Toda ljubim tudi svoje življenje, saj je samo moje. Nimam nobenega, s katerim naj bi ga delila, zato ga še bolj ljubim. Marsikaj sem pretrpela, pa mi ni žal za to in ne na gledanje na življenje z mojega vidika."²⁴⁷

Ljubezen v dvoje je Albina Lapanja povzdignila v nadosebno, transformirala jo je v ljubezen do domovine, še posebej Primorske. Zato ni samo šala, ko je, gledanje na doprsni kip Simona Gregorčiča v svojem stanovanju zaigrala: "To je moj ljubček. Če drugega nimam, pa tega kušnem."²⁴⁸ "Nikdar se nisem strinjala z bivšo Italijo. Kajti bila sem Slovenka. Zato sem bila med prvimi, ki sem se v naših krajih odzvala OF. Priznati moram, da ne morda razredno, bila sem hčer trgovca, ampak nacionalno, in to leta 1942 ... Ker pa so za moje delo v tem času pričle padle, ne morem tega dokazati. Ni mi tega žal. Doživela sem to, za kar sem se borila. Primorsko ljudstvo je svobodno."²⁴⁹ Leta 1973 Albina Lapanja takole obnavlja svoja čustva do svoje domovine: "Tako si lepa Slovenija, moja ljubezen do tebe se z leti mojega življenja stopnjuje. Starejša ko postajam, bolj te ljubim. Da bi bila še enkrat mlada in da bi me rabila, junaško brez pomišljanja bi šla spet v borbo zate moja lepa slovenska domovina. Te vrstice naj bodo prve, ki sem jih zapisala tukaj. Ne, moja notranjost je ista kot je bila in ostane do smrti."²⁵⁰ V svojem pisanju se avtorica marsikdaj zamisli nad položajem slovenskega naroda, zamejskih Slovencev in evropskih narodov sploh.²⁵¹

V tej zvezi zaupa potomcem in v času stabilnosti položaja ga je sposobna tudi relativizirati: "Radi govorimo: 'Sedanja generacija ne bo znala ceniti tega, kar bo dedovala.' Prepričana sem, da se to ne bo zgodilo; čuvala bo svojo in vseh nas svobodo in če bo potreba, bo šla tudi v borbo za to, tako kot smo šli mi. Saj z izgubo svobode, jezika in kulture bi prav mladina največ trpela. Sicer pa moramo gledati vse razvojno; narava sama ni statična, ona vedno spreminja svoje lice; ne

državne meje in ne zakoni niso stalni. - Vse se spreminja in človek pri tem igra veliko vlogo."²⁵²

Toda ko se pojavljajo očitna znamenja nove ogroženosti slovenskega naroda, je malone obupana: "Bojim se kot Slovenka. Tako sem žalostna, da bi se zjokala. Največ je Slovencev padlo. Vse je v Beogradu mi pa naj pridno dajemo, komaj malo smo Slovenci pokazali, kaj zmoremo. ... Goli otok. Najboljše so pobili. To je vse načrtno. Vse brala. Torkarja ... Sedaj imamo hujšo okupacijo. Politično. Ali ni bila dosti italijanska okupacija. Mi smo jih imeli za nazadnjaške. Pa je bilo vse načrtno. Če mene onemogočijo kot Slovenko, se nažrem tablet. Ustreliti se ne znam. Ne čudite se, če je toliko samomorov."²⁵³ Jeseni istega leta pa je sebi v osrčenje napisala alegorično črtico, v kateri je Slovenija bolnica, ki se ji vrača zdravje, sebe pa imenuje "neuničljiva Anibla".²⁵⁴ (Branje nazaj da avtoričino ime).

h) "Anibla Ajnapal" se je podpisovala na listke A5 ali A6, kakor je zapisovala svoje refleksivne utrinke kar med delom v trgovini, kadar ni bilo dela, po datumih sodeč leta 1962 in leta 1963.

"Večkrat razmišljam, kaj je to, (globina - op. M. S.), globlje ko se stvar razmišlja/ tem lepša in nedosegljiva je/." Razglabljanje o tej temi gre še naprej, a da se je avtorica dobro zavedala, kam spada tako razmišljanje, je spoznati iz podpisa: Logika.²⁵⁵ Drugič meče na papir svojo notranjo pekočo stisko in se zaradi nje obtožuje s podpisom, češ "Nezadovoljna egoistka".²⁵⁶ Drugič se podpiše v tej zvezi kot "Nerazumljiv egoist" in "Sebičnež".²⁵⁷ Na eni strani se označuje za "Strahopetca" in na drugi za "Filozofa".²⁵⁸ Še in še premišljuje o svojem življenju in o življenju nasploh, misli razporeja v verze in kitice, čeprav gre za čisto razumarsko oblikovanje. Iz otožnega razpoloženja se je reševala z opogumljajočimi napotki in klici sami

²⁵² Glej op. 14 - 17. maj 1973.

²⁵³ Glej op. 71.

²⁵⁴ Albina Lapanja, Nepozaben obisk, Ljubljana, 19. sept. 1987 (tipkopis, 2 strani).

²⁵⁵ Prepisi iz mape, v kateri so shranjeni listki z avtoričinimi refleksijami v ne/vezani besedi. k tukajšnji je pripisan datum 17. maj 1963, datum prepisa pa je 18. 1. 1983.

²⁵⁶ Odlomki iz omejenega besedila: "Vse prazno - vse moreče je okrog mene, /vem, - nimam prav, ni vse res, a kar je, je dovolj. Tako me boli in peče - kaj, ne vem?/ Krivca ni, a krivec je -/ nobenega ne obtožujem, ker noben mi hudoben ni/ Le jaz sem šibka, šibka, šibka, mnogo prešibka/ da moja razburkano notranjost bi umirila./ ... Rada bi se spremenila, oziroma postala drugačna/ pa ne znam tega narediti - ne morem./ Ne vem, kaj mi je danes; želim si tega, kar /nikdar ne bom imela. Miru!" Ljubljana, 8. 6. 1963. Nahajališče, glej op. 256.

²⁵⁷ Besedilo brez naslova se začne z besedami: "Le zakaj naj srečna bila bi?, Drugi podpis je pod verzificiranim besedilom Sentimentalnež iz leta 1962. Glej op. 256.

²⁵⁸ Naslov pesmi Vajeti življenja in Nesmiselnost, obe iz leta 1962. Glej op. 256.

²⁴⁶ Glej op. 74 - 20. avgust 1970.

²⁴⁷ Glej op. 74 - 19. avgust 1970.

²⁴⁸ Glej op. 71.

²⁴⁹ Žal sem pri izpisovanju pozabila navesti vir in tudi naknadno nikakor ne morem najti mesta, kjer je Albina Lapanja napisala navedene besede.

²⁵⁰ Glej op. 14 - 28. april 1973.

²⁵¹ Glej op. 14 - 13. maj 1973 in 16.

sebi in da ji je šlo res za nohte, pričajo namesto podpisa gesla "Melanholija", "Sama", "Slabotnež", "Obupanec", "Nepoboljšljiva sentimentalnost", "Pesimist".²⁵⁹

Tudi to je ena od Albininih domislic, da rada z eno besedo ali kratko povedjo povzame vsebino posameznega dne. Poleg navedenih gesel namesto podpisa sodijo v to vrsto ustvarjanja njene označbe na robu dnevnika za posamezne dopustniške dni v Nerezinah leta 1970. Zaporedno podolžno branje teh besed razkrije, da jih ni pisala tjavendan, ampak so nekak akrostih njenega dopustniškega pisanja. Pove nam: POČIVAM MIRNA, ZADOVOLJNA, URAVNOVEŠENA, UMIRJENA, SKRIVNOSTNA, NEUTEŠENA. MORAM BITI DELOVNA, NEUMORNA, MORALNA, PRISEBNA, ZASEBNA, NEOMAJNA, VZTRAJNA, PRISEBNA, ZAPRTA VASE. RABIM PAMETNO DRUŽBO. ČLOVEKU JE DOLGČAS SAMEMU BITI, DRUŽBO POŠTENO ZELO TEŽKO JE DOBITI. DOBILA JE NE BOM, A JE TUDI NE ISKALA - DOBILA SEM ŽIVLJENJSKI CILJ. ŽIVETI PRIMERNO, DOSTOJNO, BOGATO DUŠEVNO ŽIVLJENJE. PREDNO KONČAŠ SVOJE ŽIVLJENJE, NE MISLI NA SMRT. TA ŽE SAMA PRIDE. MISLI LE NA ŽIVLJENJE IN MIRNO UŽIVAJ. MORALA BOM ŠE DOLGO ŽIVETI/ AKO BOM HOTELA SVOJ NAČRT URESNIČITI IN GA MLAJŠIM RODOVOM PONUDITI. RODOVI BODOČI SO NAŠA BODOČNOST. MLADINA SEDANJA PA BO NAŠ PONOS. BODOČNOSTI SMELO NASPROTI KORAKAM. KLONILA NOBENIM TEŽAVAM NE BOM. LE Z MOČNO VOLJO JIH PREMAGALA BOM. V LAHKEM ŽIVLJENJU NEKOGA ZAPELJE POT DALEČ STRAN OD PRAVE POTI.²⁶⁰ V teh besedah so strnjena spoznanja in načrti zrele žene, ki je prišla do njih z življenjskimi izkušnjami, branjem in neprestanim razmišljanjem.

i) Posebej se je v začetku šestdesetih let tedanja "Anibla Ajnapal" držala sreče. "Srečna sem/ srečna sem," je ponavljala, na vprašanje "Zakaj?" pa odgovarjala s tehniko variacij na isto temo. Srečna je, ker nesreče ne prizna in vse, kar jo obdaja, vzame za srečo, uteho in pozabljenje pa dobi v pisanju in vedno lahko pohiti v skriti kotiček svojega srca - in se tam umiri. "Ko končujem te vrstice, sem tudi srečna, malo sem se razbremenila in nobenemu nič škodila."²⁶¹

Drugi blok odgovorov na vprašanja o sreči je zasnovan enako kot prvi in med njimi. Je prav tako domiseln in izviren: srečna je, ker uživa v sreči drugih, ker je na svetu mnogo sreče in pričana je, da čaka tudi njo. Res ima za seboj pet-

deset let, a občutek ima, da se je zanjo življenje sedaj odprlo na stežaj. In še in še je vzrokov za srečo.²⁶² Albina Lapanja se povrne k vprašanju sreče še kdaj, vendar ne več toliko osebno, ampak bolj z distanco. Privoščiči pa si tudi bridko pikro šalo na njen račun: /Srečna doba brez zdravnikov in bolnikov./ Kako to? Zdravniki so postali strokovnjaki in znanstveniki; bolniki pa njihovi objekti. Srečen bo tisti bolnik ki bo imel zanimivo bolezen.²⁶³

j) Kdaj pa je bila in je Albina Lapanja zares srečna? Že od najzgodnejšega otroštva so ji najčistejšo srečo podarjale le knjige. Najlepše besede v njenem pisanju so namenjene njim. Vendar ni rože brez trnja. Tudi v Albininih spominih na knjigo ne: "Imam album slik od vsega mojega življenja z oznakami in datumi. Med njimi je tudi slika vseh šest otrok, ki nas je zapustila mama. Spominjam se tega dogodka. Kmalu po mamini smrti leta 10. aprila 1918 je dal Tata slikati vseh šest; vedno se mi je zdel najmlajši bratec Julij, ki je sedel na malem lesenem konjičku, najlepši. Me tri sestre pa smo imele vse bele obleke, ker smo bile že pri birmi - birmanske. Že tedaj sem rada brala pravljice in ko smo se slikali, sem mislila, da bo najlepše, če bom imela v roki knjigo. Seveda se je fotografu Seljaku zdelo malo čudno, da bi imelo na sliki tako malo dekletce v roki knjigo. Spominjam se, da mi je vzel knjigo iz rok in jo vrgel na tla, kjer se vidi na sliki in mi dal v roke majhen šopek. Ko sem kasneje v življenju ogledovala to sliko, ko držim šopek v rokah, me je nekaj dirnilo pri srcu. Knjiga pa je bila vse življenje moj spremljevalec in kasneje tudi moj življenjski rešitelj. Ona je bila moj največji učitelj. Še vedno rada berem..."²⁶⁴

Albina Lapanja na več mestih poudarja, kaj ji je pomenila knjiga na njeni trnjevi življenjski poti. Domači so jo stalno opominjali, "ker sem bila vedno v knjigah. Jaz pa sem v njih iskala utehe za moje življenje", je zapisala ob svoji petdesetletnici v svoj Življenjepiš.²⁶⁵ Prav knjige in pronicljivo opazovanje življenja okrog sebe, ko se je srečevala z ljudmi v domači gostilni in trgovini, so jo privedle do samostojnosti v razmišljanju, seveda pa ne v eksistenci. Najraje je brala poljudnoznanstvene in zgodovinske knjige, povesti in romane le za kratek čas.²⁶⁶ Z njimi je tolažila svoje opeharjeno hrepenenje po šolanju, po sistematični izobrazbi: "Knjiga bila mi je vedno kašpot življenja,

²⁶² Datum nastanka besedila: Ljubljana, 8. 6. 1963, datum prepisa kot pri op. 262.

²⁶³ Glej op. 118.

²⁶⁴ Glej op. 7, str. 2 - 3. Slika nastala okrog leta 1920. Fotografiral jih je znani potujoči fotograf Tomaž Seljak iz Klavž pri Podmelcu. Prim. op. 19.

²⁶⁵ Glej op. 2, str. 4.

²⁶⁶ Glej op. 7, str. 3, 4.

²⁵⁹ Gradivo glej pri op. 256.

²⁶⁰ Glej op. 74.

²⁶¹ Datumi nastanka besedila o sreči, Ljubljana, 23. 4., 29. 4. in 9. 5. 1963, datum prepisa 24. sept. 1982.

me učila je modrosti, znanja, po katerem vsa moja 'bit' še sedaj sanja. Rešila me je stranpoti in me utrjevala v moji opredeljenosti; me poučevala je in obzorje širila. Ko sedaj gledam mojo prehojeno pot življenja - jo še z večjo ljubeznijo in hvaležnostjo vzamem v roke in prebiram. Bila je in bo 'talisman' mojega življenja. Še nadalje mi bo voditeljica in učiteljica. Samo učiti, in učiti je moje življenjsko pravilo."²⁶⁷ Ne le vsebina, tudi oblika, ko se ji hvaležnost do knjig gradi v pesemsko strukturo, dokazujeta avtoričino čustveno napetost ob njih in to ni le enkratno razpoloženje: "Ko sem doraščala iz otroka v dekle, je bila zame ta doba tako prazna in težka, pri srcu mi je bilo težko, vera me ni potolažila, iskala sem utehe v knjigah, ali so mi jih v družini branili brati, češ da imam slabe oči (res sem imela bolne), da ne smem brati. Ko danes gledam to mojo življenjsko dobo nazaj do kakih 25 let starosti, sploh ne morem verjeti, da je mogoče, da sem bila jaz taka in tista Albina, ki si jo sedaj sama predstavljam. Zato mirno lahko trdim: Mene so knjige rešile oziroma še enkrat rodile, brala, brala in brala sem in bom."²⁶⁸

Še na koncu, ko je 22. junija 1987 Albina Lapanja dodala svojima sorodnikoma zadnje napotke, kako je jemati in brati njeno življenjsko delo, namreč Zgodovino Ponikev na Tolminskem, njene rojstne vasi, kar je imeti za neke vrste njeno duhovno in intelektualno oporoko, je v kotiček na spodnjem robu lista dopisala: "V življenju nisem imela nobenega drugega resničnega prijatelja kakor knjigo."²⁶⁹ Globino te trditve potrjuje tudi dejstvo, da tu in v nekaterih navedkih spredaj vneta bralka rabi zanjo metafore v moškem spolu: "spremljevalec", "rešitelj", "učitelj", "prijatelj".

k) Prav nenavadno bi bilo, če bi Albina Lapanja, ki je tako intenzivno razmišljujoč človek, molče obšla svoje versko življenje. V svojem življenjepisu se tega odkritosrčno loteva; ne da bi hotela biti enostranska, odkriva pot, ki jo je v tej zvezi ubirala, in kako sama je bila pri tem: "Kako sem bila jaz versko in moralno vzgojena. Vsaka stvar je bila greh. Če nisi molil, je bil greh, Če nisi prav molil, je bil tudi greh. Še pravi otrok sem začela premišljevat in mi ni šlo vse to prav v račun. Kar sem videla in slišala in kar so me učili, se ni ujemalo; ko sem hodila k maši, spovedi, poslušala pridige, sem jaz vse to sama nato gojila v glavi, predelovala in mnogo trpela zaradi tega. Vedno so me mučili verski dvomi ..."²⁷⁰ Ob eni takih priložnosti jo je pogovor z duhovnikom pomiril, vendar bi ji bil dobrodošel še kdaj. Tudi ob teh vprašanjih

je občutila, kako zelo ji manjka mama.²⁷¹ Odgovore je iskala v knjigah, čeprav jo je krušna mati svarila, da ne sme vsega brati, da se ne bo pohujšala. Spočetka si je prizadevala ravnati tako, kakor so priporočale cerkvene zapovedi, toda slabi zgledi so jo potiskali ob zid. Vedno bolj je dobivala vtis, da je vera le za preproste ljudi: "V našo hišo so stalno prihajali tuji in razni ljudje vseh slojev, od izobraženih do preprostih. Videla pa sem, da večji gospod ko je bil in bolj ko je bil izobražen, tem manj je polagal pažnjo na vero. Za nje ni bil greh jesti meso ob petkih. Za nas pa je bil smrtni greh ... Vedno bolj sem se utrjevala v sebi, da ako izobraženi tako delajo, že vejo zakaj. Mnogo sem se pogovarjala z njimi, še več pa sem jih poslušala. Nisem hotela, da bi se mi smejali, da sem preveč naivna, da sem premalo šolana. Ljudje so me mnogo naučili. Jaz sem poizkusila biti res tako kot so v cerkvi učili. Pa mi pozneje to ni več odgovarjalo. Ne smela bi preveč misliti in ne preveč vedeti. Tega pa v sebi nisem mogla več zatreti."²⁷² Pravzaprav tudi pri očetu ni našla opore za čutenje s Cerkvijo. Čeprav je bil pevovodja v cerkvi, "sam ni bil pobožen. Bil je samo trgovec. Vedno je pravil, da sta on in župnik oba enaka, gresta v cerkev in molita samo takrat, kadar sta plačana. Rekel je, da župnik ne zmoli nobenega očenaša zastonj. Vedno je plačan in še tega zmoli samo na pol. Polovica pa ljudje. Jaz sem to bolj slišala kakor vse drugo ..."²⁷³

Albina Lapanja se je dokaj na široko razpisala o tem, kako je izgubljala versko orientacijo, ker je bila razboljena od direktorjevega napada na partijskem sestanku in izzvana od svojih sorodnikov, "češ da enkrat sem molila, zdaj pa ne več. Tega pa niso hoteli reči da sem bila enkrat tudi lačna in sedaj ne več."²⁷⁴ Leta 1969 se je ob vračanju z izleta po Španiji, ponudila priložnost tudi za obisk Lurda. Vendar obisk svetega kraja nekdanje partijke ni presunil: "Vse se mi je zdelo neverjetno. Toda o tem ne dajem izjav. Vsak človek naj ima svoje prepričanje."²⁷⁵ Sama zase je ostala skrajno dosledna. Pri nakupu spominkov je naletela na problem: "Le težko sem dobila malo kitaro, da ni bila na njej Marija."²⁷⁶

Vendar pa je mogoče ugotoviti, da je tudi tu čas naredil svoje in z leti postaja A. L. v tej zvezi sproščena. Tako je 25. decembra 1990 v svoj dnevnik zaznamovala za slovenske kristjane pomemben dogodek: "... Praznovala je po mnogih letih vsa Slovenija Božič. To je pravilno. Vera mora biti pra-

²⁶⁷ Glej op. 14 - 1. maj 1973.

²⁶⁸ Glej op. 14 - 8. maj 1973.

²⁶⁹ Glej op. 173, str. 8.

²⁷⁰ Glej op. 2, str. 9.

²⁷¹ Glej op. 14 - 8. maj 1973.

²⁷² Glej op. 2, str. 9 - 10.

²⁷³ Glej op. 2, str. 11.

²⁷⁴ Glej op. 2, str. 9.

²⁷⁵ Glej op. 83, str. 7.

²⁷⁶ Glej op. 276.

vica vsakega državljana."²⁷⁷

Morda se najbolj približamo osebni resničnosti Albine Lapanja, če rečemo, da se v zrelih letih giblje na meji agnosticizma. Čustva so pripravljena izražati hvaležnost Nekomu, a razum se sprašuje, komu: "... več bi morala videti v življenju lepega in zamižati pred slabostmi. Kot sem že pred dnevi zapisala, da je že to sreča, da živimo, da nam je življenje sploh odmerjeno. Zato je moja dolžnost, da sem hvaležna, da živim. Toda komu, točno ne vem. Ko sem preživela mladost, moram biti tudi s starostjo zadovoljna. In tudi sem. Nočem biti kot neposlušen otrok. Naj bo jesen mojega življenja polna hvaležnosti za preživetim. Mnogokrat sem se v življenju spraševala: Ali je Bog? Od kod vse to? Zakaj svet, mi, narava sploh. Zakaj in od kje vse to? Točnega odgovora nisem nikoli in nikjer našla. In ga tudi ne bo noben našel. Ne trdim, da ni Boga, kakor ne trdim, da je. Mi vsi, vsak zase, smo tako majhni, da tega nikdar ne bomo rešili. Jaz pa hočem živeti tako, da ne bom nobenemu krivice napravila."²⁷⁸ Čez tri leta, leta 1973, Albina Lapanja odpre vprašanje na novo, a nanj podobno tehtanje odgovarja: "Za večno pa bo ostalo odprto vprašanje: Kaj je po smrti? Na to ne bo žal nikdar noben odgovor - pravičnega - neizpodbitnega. Vera in bog bosta obstajala dotlej, dokler bodo ljudje verjeli. Vse to pa je tudi dobro, ako se ne izneveri!"²⁷⁹

SKLEP

"Jaz bom morala živeti sto let, če bom hotela storiti vse, kar imam v načrtu,"²⁸⁰ je dejala pred leti Albina Lapanja navdušena, da lahko počne, kar jo veseli. Celostno gledano, je bistvena poteza njenih načrtov: biti za koga - predvsem za mladino. Tudi ko je izpisovala knjige, to ni delala zgolj zase, ampak je imela pred očmi morebitne druge uporabnike. Kljub silnemu smislu za podrobnosti pa zmore tudi velikodušnost, kakor izpričuje njeno stališče ob zgodovinoepisju tistega obdobja, v katerem je bila aktivna tudi sama: "Če se bomo šli datume, ne bomo nič naredili. Dejstva so pomembna."²⁸¹ Pri tem odlikujeta Albino Lapanja velika resnicoljubnost in želja po objektivnem prikazovanju dejstev. Tako je v zrelih letih, ko se je bila sposobna vživeti v položaj svoje krušne matere, močno spremenila svoje mnenje o njej in priznava, da se je ta trudila biti dobra do vseh otrok iz moževega prvega in drugega zakona. Življenjepisa v katerem opisuje nekatere boleče spo-

mine v tej zvezi, je pač bil pisan v afektu, v hudi življenjski krizi in tedaj človekovo presojanje ni nujno realno in preudarno, pojasnjuje razločke v ocenjevanju dogodkov v njem in dandanašnji. V dokaz, da sta se z "nuno" v poznejših letih notranje ujeli, Albina Lapanja omenja njuno stalno dopisovanje, s pohvalo, kako lepa so bila pisma njene druge mame. Tudi glede navzkrižja z očetom glede njenega šolanja zdaj presoja bolj blago in trezno, z upoštevanjem njegovega težkega življenja: "Njegovi nauki so bili zelo koristni. Kot otrok takrat tega nisem razumela."²⁸²

Njeni poizkusi s peresom dobivajo prostor v literarčenju.²⁸³ Vedno se je bala, da bi ji zmanjkalo papirja. Pomagala si je s pisalnim strojem na delovnem mestu, kamor je hodila pisat še ponoči. Ob upokojitvi leta 1967 pa je že imela svoj lastni pisalni stroj.²⁸⁴ Vse življenje je tudi neznansko rada brala. "Če bom lahko brala, si želim še dolgo življenje, saj to je res samo - enkratno."²⁸⁵ Vendar ne sega po pogrošni literaturi, ampak je tudi pri branju leposlovja zahtevna do sebe. Ob branju Mladeniča F. M. Dostojevskega je moderno vzkliknila: "Mladenič je cel jaz"²⁸⁶ = jaz sem cel Mladenič. Kupila je drugo izdajo serije 100 romanov, ker je bila prvo izdajo vso razdala. Enako se je odločila storiti z drugo. Čim jo bo prebrala, jo bo dala naprej. Tu se razkriva še ena plat Albininega značaja: "V vseh teh letih, predvsem, odkar sem upokojena, sem se ukvarjala s pletenjem in klekljanjem, kvačkala sem tudi dvaintideset dek za divane in kavče, predvsem iz stare volne, a tudi iz nove različnih barv." Vse to je podarila.²⁸⁷ Tudi njeno stanovanje je polno teh odej, vse njeno ročno delo. Albina Lapanja se veseli drobnih sreč, ki jih ji je ponudilo življenje, saj se je dokopala do njih s svojo vztrajnostjo. Za doto od doma je ohranila tudi očetove svarilne besede: "Boste že videli, ko vas bojo tuja vrata po petah /riti/ tolkla."²⁸⁸

Kljub na zunaj neugodnim življenjskim okoliščinam, ki so prej ovirale kot pospeševale razmah talentov Albine Lapanja, njeno življenje ni bilo prazno. Nasprotno. Polno in bogato. Kaj vse bi lahko dala od sebe, če bi ji bilo dano prav razviti svoje darove. A tudi tako je žlahtnila svoje okolje in samo sebe.

Prikaz njenega življenja se zdi smiseln in strokovno relevanten, tako z antropološkega kot etnološkega in zgodovinskega vidika, saj obdelano gra-

²⁷⁷ Albina Lapanja, Dnevnik, 25. 2. 1990.

²⁷⁸ Glej op. 74 - 27. avgust 1970.

²⁷⁹ Glej op. 14 - 29. maj 1973.

²⁸⁰ Glej op. 71.

²⁸¹ Glej op. 71.

²⁸² Glej op. 19.

²⁸³ Prim. Marija Stanonik, Slovstvena folklor v domačem okolju, Ljubljana 1990, 107 - 112.

²⁸⁴ Glej op. 19.

²⁸⁵ Glej op. 7, str. 16.

²⁸⁶ Glej op. 71.

²⁸⁷ Glej op. 1, str. 3.

²⁸⁸ Telefonski pogovor z Albino Lapanja, 24. 2. 1993. in op. 19.

divo ne govori le o neki osebi, človeku nasploh, ampak o njegovi konkretni vpetosti v procesu slovenskega naroda za obstoj in osamosvojitve od prve svetovne vojne dalje, ko je velik del Slovencev po njej začel tlačiti italijanski škorenj, in trdih preizkušeni druge svetovne vojne, ko je bil v celoti obsojen na pogin od treh okupatorjev (italijanski, nemški, madžarski), svetovni politiki pa je uspelo vnesti vanj usodno razcepljenost znotraj njega, da je po koncu druge svetovne vojne zakravel, kot še nikoli dotlej. Če je prej dolga stoletja njegovemu obstoju pretela nevarnost predvsem s severa, pa tudi z zahoda in vzhoda, je v dvajsetem stoletju postajala vse večja nevarnost z juga, centra Jugoslavije, kar je očitno prišlo na dan v vojni za Slovenijo.

Albini Lapanja gre zahvala, da je s tem, ko je dala na razpolago svoje življenjsko gradivo, omogočila registrirati proces osamosvajanja slovenskega naroda (makro nivo) skozi prizmo transformacije na osebni ravni (mikro nivo); to daje njenemu življenju smisel, vključenost človeškega faktorja v na videz abstraktno zgodovinsko dogajanje pa daje le-temu veliko bolj plastično podobo, še toliko bolj, ker je rdeča nit skozenj obarvana z eno in isto osebo od propada Avstro-Ogrske do propada Jugoslavije v obliki, ko je bila njen del tudi Slovenija.*

* Iskreno se zahvaljujem prof. Zdenki Primožič iz Škofje Loke, da je pomagala pripraviti gradivo za tukajšnje obdelavo. 11. 3. 1993.